

PAPER DETAILS

TITLE: Afetlerin Ceza Oldugunu agristiran Ayetlere Mâtürîdî'nin Yaklasimi (Te'vîlâtü'l-Kur'ân Özelinde)

AUTHORS: Yusuf Agkus

PAGES: 39-78

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3390188>

Afetlerin Ceza Olduğunu Çağrıştıran Ayetlere Mâtürîdî'nin Yaklaşımı (*Te'vîlâtü'l-Kur'ân* Özelinde)

Yusuf AĞKUŞ | ORCID: 0000-0002-2297-8064 | yusufagkus81@kilis.edu.tr

Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
Tefsir Anabilim Dalı, Kilis, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/048b6qs33>

Öz

Bu çalışmada literal okumayla deprem, yangın, sel, çığ, kuraklık gibi afetlerin günahlar neticesinde meydana geldiğini ima ettiğini düşündüğümüz ayetlerin tefsir kaynaklarında, özellikle de Mâtürîdî'nin *Te'vîlâtü'l-Kur'ân* adlı tefsirinde nasıl yorumlandığı araştırılmıştır. Böylelikle *Te'vîlât*'ta ve diğer bazı tefsirlerde söz konusu ayetlerden hareketle yaşanan afetlerin işlenen günahlar neticesinde meydana gelen bir ceza olduğu sonucuna ulaşıp ulaşılmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Hz. Peygamber öncesi dönemde yaşayan insanların işledikleri günahlar nedeniyle dünya hayatında çeşitli felaketlerle cezalandırıldıkları genel olarak kabul edilmiş olsa da Hz. Peygamber sonrası yaşanan afetlerin ceza olup olmayacağı hususunda ihtilaf edilmiştir. Bazı tefsirlerde afetler de dâhil olmak üzere insanların karşılaştığı tüm musibetlerin insanların yaptıkları olumsuz fiiller, işledikleri günahlar nedeniyle meydana geldiğine dair izahlara yer verildiği görülmektedir. Son dönemde yapılan bazı akademik çalışmalarda ise yaşanan afetlerin insanların işledikleri günahlarla bir ilgisinin olmadığı bunların sıradan doğal hadiseler olduğu belirtilmektedir. Bu noktada tefsirinde Ehl-i Sünnet'in düşüncelerini temellendirmeye ve onu savunmaya çalışan ilk müfessir olması, bununla birlikte tefsirinin dirayet tefsirlerinin ilkleri arasında yer alması hasebiyle konu hakkında Mâtürîdî'nin ne düşündüğünün tespit edilmesi tefsir ve kelam ilmi açısından önem arz etmektedir. Bu nedenle çalışmada özellikle Mâtürîdî'nin görüşleri tespit edilmeye ve diğer müfessirlerin görüşleriyle karşılaştırılmaya çalışılmıştır. Nitel araştırma yönteminin uygulandığı bu çalışmada öncelikle afetlerin işlenen günahlar nedeniyle meydana gelen bir

ceza olup olmadığı meselesiyle ilişkilendirilebileceği düşünülen ayetler tespit edilmiş, daha sonra da tefsirlerden hareketle dokümanite edilen veriler analiz edilerek sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır. Kavramsal çerçeve başlığı altında afet-ceza kelimeleriyle ilişkilendirilebileceğini düşündüğümüz, özellikle de çalışmada incelenen ayetlerde yer alan “musibet, fesat, fitne, dâhiye, azap, helak” kavramlarının kök anlamları, sözlük anlamları ve Kur'an'daki kullanımlarına yer verilerek konunun çerçevesi belirgin hâle getirilmeye çalışmıştır. Literal okumayla afetlerin günah işleyenleri cezalandırmak amacıyla meydana geldiğine işaret ettiğini düşündüğümüz ayetleri Mâtürîdî, daima ayetlerin zahirlerinin işaret ettiği yönde anlamamış, ayetten genel mesajlar çıkarmamıştır. Ayetlerin anlaşılmasında bağlama ve nüzul ortamına büyük önem vermesine rağmen bu kriterleri kimi zaman devre dışı tutması nedeniyle ise bazı ayetleri umuma teşmil ederek yorumlamıştır. Bu yaklaşım tarzı da onu ele aldığımız ayetlerin bazısından hareketle afetlerin kimi zaman ceza, kimi zaman imtihan, kimi zaman uyarı, kimi zaman günahlara kefarete, kimi zaman da kulun Allah katındaki derecesinin artmasına vesile olma amacıyla meydana geldiği sonucunu çıkarmaya sevk etmiştir. Dolayısıyla çalışmada incelenen ayetlerden hareketle Mâtürîdî'nin çeşitli musibetlere uğrayan insanların hepsini günahkâr kategorisinde değerlendirmede, yaşanan afetlerin hepsini de günah nedeniyle meydana gelen bir ceza olarak nitelemediği anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Tefsir, Kur'an, Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, Afet, Ceza.

Atıf Bilgisi

Ağkuş, Yusuf. “Afetlerin Ceza Olduğunu Çağrıştıran Ayetlere Mâtürîdî'nin Yaklaşımı (*Te'vilâtü'l-Kur'an* Özelinde)”. *ULUM Dinî Tetkikler Dergisi* 6/Özel Sayı (Ekim 2023), 39-78.

<https://doi.org/10.54659/ulum.1356294>

Geliş Tarihi	06.09.2023
Kabul Tarihi	26.10.2023
Yayın Tarihi	31.10.2023
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	ulumdergisi@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Māturīdī's Approach to the Verses Calling Disasters as Punishment (In the Specific of *Ta'wilāt al-Qur'ān*)

Yusuf AĞKUŞ | ORCID: 0000-0002-2297-8064 | yusufagkus81@kilis.edu.tr

Kilis 7 Aralık University, Faculty of Divinity,
Department of Tafsir, Kilis, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/048b6qs33>

Abstract

This study has investigated how the verses, which we think imply that disasters such as earthquakes, fires, floods, avalanches, and droughts occur as a result of sins, are interpreted in tafsir sources, especially in Māturīdī's tafsir titled *Ta'wilāt al-Qur'ān*. In this way, in *al-Ta'wilāt* and some other tafsirs, it has been tried to determine whether the verses in question indicate that the disasters experienced are a punishment that occurs due to the sins committed. Although it is generally accepted that people living before the Prophet were punished with various disasters in the world life due to the sins they committed, there is a dispute as to whether the disasters experienced after the Prophet would be punishment or not. In some tafsirs, it is seen that all the calamities that people face, including disasters, are explained as occurring because of the negative actions and sins that people commit. In some recent academic studies, it is stated that the disasters experienced have nothing to do with the sins committed by people and that these are ordinary natural events. At this point, it is important for the science of tafsir and kalam to determine what al-Māturīdī thought about the subject since he was the first commentator who tried to justify and defend the thoughts of Ahl al-Sunnah in his tafsir and his tafsir was among the first of the rational tafsirs. For this reason, in this study, especially Māturīdī's views were tried to be identified and compared with the views of other commentators. In this study, in which the qualitative research method was applied, first, the verses that are thought to be associated with the issue of whether disasters are a punishment for sins committed or not were identified. Then, the documented data were analyzed based on the tafsirs, and a conclusion was tried to be reached. Under the heading of conceptual framework, the framework of the subject has been tried to be made clear by giving the root

meanings, dictionary meanings and Qur'anic uses of the concepts of "calamity, mischief, fitna, genius, torment, destruction", which we think can be associated with the words disaster-punishment, especially in the verses examined in the study. Māturīdī did not always understand the verses, which we think indicate that disasters occur in order to punish those who sin, in the literal reading of the verses, in the direction indicated by the literal meaning of the verses and did not derive general messages from the verses. Although he gave great importance to the context and the environment of revelation in understanding the verses, he sometimes ignored these criteria and interpreted some verses by generalizing them. This approach led him to conclude from some of the verses that we have discussed that disasters sometimes occur as a punishment, sometimes as a test, sometimes as a warning, sometimes as an atonement for sins, and sometimes as a means of increasing the rank of the servant in the sight of Allah. Therefore, based on the verses analyzed in this study, it is understood that Māturīdī did not consider all people who suffered from various calamities as sinners, nor did he characterize all disasters as a punishment that occurred due to sin.

Keywords

Tafsīr, Qur'an, Māturīdī, *Ta'wilāt al-Qur'ān*, Disaster, Punishment.

Citation

Ağkuş, Yusuf. "Māturīdī's Approach to the Verses Calling Disasters as Punishment (In the Specific of *Ta'wilāt al-Qur'ān*)". *ULUM Journal of Religious Inquiries* 6/Special Issue (October 2023), 39-78.

<https://doi.org/10.54659/ulum.1356294>

Date of Submission	06.09.2023
Date of Acceptance	26.10.2023
Date of Publication	31.10.2023
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	ulumdergisi@gmail.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Giriş

Kendilerine peygamber gönderilmiş toplumların işledikleri günahlar nedeniyle dünyada çeşitli afetlerle cezalandırıldıklarına dair Kur'an'da pek çok ayetin yer aldığı görülmektedir.¹ Bu ayetlerden biri olan Ankebût suresi 40. ayette “*Nitekim onlardan her birini günahı sebebiyle cezalandırdık. Kiminin üzerine taşlar savuran rüzgârlar gönderdik, kimini korkunç bir ses yakaladı, kimini yerin dibine geçirdik, kimini de suda boğduk. Allah onlara zulmetmiyor, asıl onlar kendilerine zulmediyorlardı.*” buyrularak bu duruma işaret edilmiştir. Peygambere muhatap olmalarına rağmen günah işlemeye ve isyankârlığa devam eden önceki ümmetlerin deprem, volkan, fırtına, sel gibi çeşitli afetlerle cezalandırıldıkları konusunda ulema arasında bir ihtilaf olmasa da Hz. Peygamber ve sonrasında meydana gelen çeşitli afetlerin günahkârları cezalandırmak amacıyla meydana gelip gelmediği hakkında farklı görüşlerin dillendirildiği görülmektedir. Özellikle son dönemde yapılan bazı akademik çalışmalarda bu tarz bir cezanın önceki peygamberlerin kavimleriyle sınırlı olduğu veya bugün karşılaşılan afetlerin günahlar nedeniyle meydana gelen bir ceza olmadığı ifade edilirken,² bazı çalışmalarda ise bunun tam tersi iddia edilmektedir.³ Hatta bazı tefsirlerde afetler de dâhil olmak üzere insanların başına gelen her musibetin insanların işledikleri günahlar nedeniyle meydana geldiğine dair izahlara

¹ İlgili örnekler için bk. el-A'râf 7/64, 84; Hûd 11/40-44; eş-Şuarâ 26/173, 189; Sebe' 34/16; Fussilet 41/16; ez-Zâriyât 51/41-44; el-Kamer 54/19-20, 34-35.

² Ömer Özsoy, *Sünnetullah (Bir Kur'an İfadesinin Kavramlaşması)* (Ankara: Fecr Yay., 1999), 165-166; Hidayet Aydar, “Bazı Kur'an Ayetlerinin Işığı Altında Kocaeli Depremine Bakış”, *Kur'an Mesajı: İlmi Araştırmalar Dergisi* 2/19, 20, 21 (1999), 136; İlhami Güler, *Allah'ın Ahlâkîliği Sorunu* (Ankara: Ankara Okulu Yay., 2002), 133; Hulusi Arslan, “Doğal Felaket ve İstiraplar Konusunda Kelamcıların Görüşleri -Tahsil, Tenkid ve Öneriler-”, *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi [Bilimsel Birikim]* 2/2 (2002), 33-34; Muhammet Karaosman, “Kur'an'dan Hareketle Doğal Âfetlerin ve Salgın Hastalıkların İlâhî Bir Ceza Olarak Nitelendirilmesi Sorunu”, *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 4/3 (2020), 100; Seyithan Can, “Allah'ın Adaleti ve Sünneti Bağlamında Günümüz Toplumsal Helakının İmkânı”, *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 13/1 (2022), 29.

³ Abdülbaki Güneş, “Kur'an'da Sünnetullah ve Toplumların Çöküş Nedenleri”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 5/1 (2005), 80; Abdullah Emin Çimen, “Helâk, Devam Eden Bir Süreç Midir?”, *Usûl: İslâm Araştırmaları* 4 (2005), 42; Ahmet Gündüz, “Kur'an Perspektifinden Âfetler”, *Tarih Okulu Dergisi (TOD)* 53 (2021), 3120; Zeki Tan, “Geçmiş Kavimlerde Helak-Ahlâk ilişkisi”, *Temel İslam Kaynaklarında: Ahlâk ve İnşâ -I-*, ed. Adem Yerinde vd. (İstanbul: Kitap Dünyası, 2022), 87.

yer verilmiştir.⁴ Bu çalışmada *Te'vîlâtü'l-Kur'ân* özelinde deprem, sel, yangın, volkan, çığ gibi yaşanan çeşitli afetlerin günahkârları cezalandırmak amacıyla meydana gelip gelmediği ile ilgili olabileceğini düşündüğümüz ayetleri Mâtürîdî'nin nasıl anladığı ve izah ettiği ortaya konmaya çalışılacaktır. Bununla birlikte söz konusu ayetlerin Mâtürîdî öncesinde ve sonrasında yazılan bazı tefsirlerde nasıl anlaşıldığı ifade edilerek Mâtürîdî'nin düşüncesiyle karşılaştırılmaya çalışılacaktır. Konuyla ilgili ayetlerin sayısını artırmak mümkün olmakla birlikte makalenin sınırlılığı nedeniyle çalışmada anlam itibarıyla daha dikkat çekici olduğu düşünülen bazı ayetler tercih edilmiştir.

Afetlerin, musibetlerin meydana gelmesi, bu olumsuzluklar akabinde insanların yaşadıkları acıların, ızdırapların hikmeti, nedenleri meselelerini kaçınılmaz olarak kalamcılar da ele almıştır. Sünnî kalamcılar bu konulara eserlerinde daha çok “ta'dîl-tecvîr”, “salah-aslah”, “hikmetli meseleler” başlıkları altında yer vermişlerdir.⁵ Bu konuda İmam Mâtürîdî'nin afetlerin, musibetlerin meydana gelmesini insanların imtihan dünyasında olmasının kaçınılmaz bir sonucu olarak gördüğü belirtilmiştir. Eş'arî âlimler de İmam Mâtürîdî ile aynı düşüncede olsa da bu fiillerde hikmetin bulunup bulunmamasının vücûbiyeti hakkında farklı düşünceye sahip olmuşlardır. Eş'arî âlimler böyle bir zorunluluğun olmadığını, İmam Mâtürîdî ise Allah'ın fiillerinin bir hikmete binaen gerçekleşmesinin adâlet, lütuf ve ihsân gereği zorunlu olduğunu dile getirmiştir.⁶

Mâtürîdî'ye ve görüşlerine İslami literatürde önceki asırlarda çok fazla yer verilmediği bunun arka planında ise siyasal, mezhepsel, metodolojik, etnik birçok

⁴ Ebü'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân el-Ezdî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, thk. Abdullah Mahmud Şehhâte (Beyrut: Müessesetü't-Târîhi'l-Arabî, 1423-2002), 3/771; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî (Kahire: Dâru Hecr, 1422/2001), 20/513-515; Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd el-Ferrâ' el-Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl fî tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Abdullah en-Nemr vd. (Riyad: Dâru't-Taybe, 1989), 7/195-196; Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib el-Endelüsî İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*, thk. er-Rahâle el-Fâruk vd. (Beyrut: Dâru'l-Hayr, 1428/2007), 7/518-519.

⁵ Recep Önal, “Sünnî Teolojinin Belâ ve Musibet Anlayışına Eleştirel Bir Yaklaşım”, *Bilimname: Düşünce Platformu* 49 (Ocak 2023), 484.

⁶ Emrullah Yüksel, “İlâhî Fiillerde Hikmet”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (1988), 52-53; Arslan, “Doğal Felaket ve İstiraplar Konusunda Kelamcıların Görüşleri -Tahlil, Tenkid ve Öneriler-”, 26-27; Önal, “Sünnî Teolojinin Belâ ve Musibet Anlayışına Eleştirel Bir Yaklaşım”, 484, 490-491.

gerekçenin olabileceği ifade edilmektedir.⁷ Her ne kadar durum böyle olsa da yazdığı tefsirde Ehl-i Sünnet'in görüşlerini savunmaya çalışması, bununla birlikte tefsir-te'vil ayrımına dayalı metodundan hareketle oluşturduğu tefsirinin dirayet tefsirlerinin öncüleri arasında yer alması⁸ Mâtürîdî'nin ele aldığımız konu hakkında genel yaklaşımının ne olduğunun tespit edilmesini özellikle tefsir ve kelim ilmi açısından önemli kılmaktadır.

Günah, ceza, doğal afetler ilişkisini konu edinen yukarıda işaret edilen eserlerin⁹ dışında birçok çalışma olmakla birlikte¹⁰ araştırmamızla yakından ilgili olduğunu düşündüğümüz bazı çalışmalardan bahsetmek mümkündür. Bu çalışmalardan ikisinde afetlerin devam eden bir ceza olarak değerlendirilemeyeceği,¹¹ diğer bir çalışmada ise günahlar neticesinde ceza olarak afetlerin meydana gelebileceği fikri

⁷ Mâtürîdî'nin önceki asırlarda çok fazla tanınmaması veya kendisinden çok fazla bahsedilmemesinin nedenleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Sönmez Kutlu, "Bilinmeyen Yönleriyle Türk Din Bilgini: İmâm Mâtürîdî", *Dini Araştırmalar* 5/15 (2003), 23-25; Şükrü Özen, "Yeterince Tanınmayan Bir İmam: Mâtürîdî", *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi [Bilimsel Birikim]* 5/3 (2005), 411-423; Murat Sülün, "İmam Mâtürîdî ve Te'vilâtü'l-Kur'an Adlı Eseri-Genel Bir Bakış", *Araştıran Sosyal Bilimler Enstitüsü İlmî Dergisi* 5-6 (2008), 60-63; Şaban Ali Düzgün, "Semerkant İlim Havzası ve Mâtürîdî", *Mâtürîdî'nin Düşünce Dünyası*, ed. Şaban Ali Düzgün (Ankara: Kuban Matbaacılık Yay., 2018), 25-29; Veysel Gengil, "Mâtürîdî Niçin Yok Sayılmış Olmalı?", *Mâtürîdî Düşünce ve Mâtürîdîlik Literatürü* (İstanbul: Önsöz Yay., 2018), 42-59.

⁸ Mâtürîdî'nin tefsir te'vil ayrımı hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Celal Kırcı, "Mâtürîdî'nin Tefsir, Te'vil Anlayışı ve Metodu", *Ebû Mansur Semerkandî Matürîdî*, ed. Köker Ahmet Hulusi (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Matbaası, 1986), 54-62; İsmail Çalışkan, "Tefsirde Mâtürîdî'yi Keşfetmek: İmam Mâtürîdî ve Te'vilâtü'l-Kur'an'ın Tefsir İlmindeki Yeri", *Milel ve Nihal* 7/2 (2010), 76-82; Veysel Gengil, *Tefsir-Te'vil Ayrımı Bağlamında Mâtürîdî'de Tefsirin İmkânı Meselesi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018), 126-131; Enes Büyük, "Mâtürîdî'nin Tefsir-Te'vil Ayrımı ve Bunun Te'vilât'taki Pratik Değeri Üzerine Bir İnceleme", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 23/1 (2019), 213-232.

⁹ İlgili çalışmalar için bk. 2 ve 3. dipnot.

¹⁰ Ejder Okumuş, "Tabii Afetler, Din ve Toplum: Marmara Depremi Örneği", *İslâmî Araştırmalar* 15/3 (2002), 339-373; Nuh Arslantaş, *İslâm Dünyasında Depremler ve Algılanma Biçimleri* (İstanbul: Gaye Kitabevi, 2003); Abdullah Emin Çimen, *Niçin Helak Oldular* (İzmir: Yeni Akademi Yay., 2008); Murat Kayacan, "Sosyoloji ve Kur'an'ın Ortak İlgil Alanı: Toplumsal Değişim ve Çöküş Yasaları", *Milel ve Nihal: İnanç, Kültür, ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi* 9/3 (2012), 75-99; M. Zeki Duman, *Sosyolojik Açından Deprem ve Din* (İstanbul: Rağbet Yay., 2016); Gündüz, "Kur'an Perspektifinden Âfetler".

¹¹ Karaosman, "Kur'an'dan Hareketle Doğal Âfetlerin ve Salgın Hastalıkların İlâhî Bir Ceza Olarak Nitelendirilmesi Sorunu", 100; Can, "Allah'ın Adaleti ve Sünneti Bağlamında Günümüz Toplumsal Helakının İmkânı", 19.

ispat edilmeye çalışılmıştır.¹² Cezanın sürekliliği meselesini ele alan diğer bir çalışmada ise Mu'tezile, Eş'ariyye ve Mâtürîdiyye'nin yaklaşımı konu edinilmiştir. Kelam perspektifi ve literatürü esas alınarak oluşturulan çalışmada Mâtürîdî'nin ayetlerle ilgili yorumlarına değinilmeden konu kısaca iyilik-kötülük, hikmet meselesine bağlanmıştır.¹³

Nitel araştırma yönteminin uygulanacağı bu çalışmada öncelikle kavramsal çerçeve başlığı altında afet kelimesi ve bu kelimeyle anlam yakınlığı olan diğer kelimeler incelenerek araştırmanın kavramsal açıdan sınırları belirlenmeye çalışılacaktır. Yapılacak ön hazırlık ile konunun kapsamına dâhil olabileceği düşünülen Kur'an ayetleri tespit ve tasnif edilecek, ardından yapılacak dokümantasyon ile ilk olarak Mâtürîdî öncesi ve sonrası dönemde yazılan bazı tefsirlerde, ardından da *Te'vîlât*'ta söz konusu ayetlerin genel olarak nasıl anlaşıldığı deskriptif yöntemle aktarılmaya çalışılacaktır. Daha sonra da aktarılan veriler mukayeseli bir şekilde analiz edilerek sonuca ulaşmaya çalışılacaktır.

1. Kavramsal Çerçeve

Araştırmada üzerinde durulacak temel kavram olan “el-âfet/الآفة” kelimesi Arapça'da “أ-و-ف” kökünden türetilmiştir ve kelime olarak “isabet ettiği şeyi ifsat eden, bozan, zarar veren şey” anlamına gelmektedir.¹⁴ Kur'an-ı Kerim'de yer almayan söz konusu kelime günümüzde “çeşitli doğa olaylarının sebep olduğu yıkım” şeklinde tanımlanmaktadır.¹⁵ Araştırmada da kelimeye yüklenen bu anlam esas alınacaktır.

Araştırmanın temel kavramı olan “afet” kelimesiyle ilişkilendirilebilecek olan en önemli kavram kanaatimizce “musibet” kelimesidir. “el-Musîbet/المصيبة” kelimesi

¹² Çimen, “Helâk, Devam Eden Bir Süreç Midir?”, 42.

¹³ Arslan, “Doğal Felaket ve İstiraplar Konusunda Kelamcıların Görüşleri -Tahlil, Tenkid ve Öneriler-”, 26-27.

¹⁴ Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-âyn*, thk. Abdulhamîd Hindavî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 1/99; Ebû'l-Hasen Alî b. İsmâîl ed-Darîr ibn Sîde el-Mürsî, *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam*, thk. Abdulhamîd Hindavî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000), 10/549.

¹⁵ İsmail Parlatır vd., *Tükçe Sözlük* (Ankara: TDK Yay., 1998), 1/28; Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005), 14.

Arapça'da "isabet etme, karar bulma, başa gelme" anlamlarını barındıran "ص-و-ب" kökünden türetilmiştir. Kelimenin sözlüklerde "en-nâibe/النَّائِبَةُ" yani "afet, bela, kaza, aksilik veya insanın başına geldiğinde hoşuna gitmeyen her türlü olumsuz durum" anlamına geldiği belirtilmiştir.¹⁶ Dolayısıyla bu anlamıyla musibet kelimesinin afet kelimesinden daha genel bir anlama sahip olduğu ve afet kelimesini kuşattığı söylenebilir. Musibet kelimesinin Kur'an'da on kez zikredildiği görülmektedir.¹⁷ İlgili ayetlerde yer alan kelimelerin kuraklık, kıtlık, hastalık, savaşta yenilme, öldürülme gibi yukarıda zikredilen tanımın çerçevesine dâhil olacak anlamları ifade etmek amacıyla kullanıldığı belirtilmektedir.¹⁸

Afet kelimesinin anlam alanında değerlendirilebileceğini düşündüğümüz kelimelerden biri de "fesat" kelimesidir. Arapça'da "ف-س-د" kökünden türetilmiş olan "el-fesâd/الْفَسَادُ" kelimesine sözlüklerde "bozulma" anlamı verilmiştir.¹⁹ Kelime kökünde de bu anlamın olduğu ifade edilmiştir.²⁰ Söz konusu kelime bu anlamın yanı sıra "bir şeyin küçük veya büyük oranda normal olanın dışına çıkması, itidal sınırını aşması, zulüm, kuraklık, kıtlık" ifadeleriyle de tanımlanmıştır.²¹ "ف-س-د" kökünden türemiş Kur'an'da elli kelime yer almaktadır. Bunun on birini "fesâd/فَسَادُ" kelimesi,²² otuz dokuzunu da aynı kökten türemiş diğer kelimeler oluşturmaktadır.

¹⁶ Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-ʿayn*, 2/420; Ebü'l-Hüseyn Ahmed ibn Fâris, *Muʿcemü mekâyisi'l-luga*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn (Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1979), 3/317; Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed er-Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kurʾân*, thk. Muhammed Seyyid Kîlânî (Beyrut: Dâru'l-Maʿrife, ts.), 288, 508; Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem ibn Manzûr, *Lisânü'l-ʿArab*, thk. Abdullah Aliyyu'l-Kebîr vd. (Kahire: Dâru'l-Meârif, ts.), 28/2519, 50/4569.

¹⁷ el-Bakara 2/156; Âl-i İmrân 3/165; en-Nisâ 4/62, 72; el-Mâide 5/106; et-Tevbe 9/50; el-Kasas 28/47; eş-Şûrâ 42/30; el-Hadîd 57/22; et-Tegâbün 64/11.

¹⁸ Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh el-Askerî, *el-Vücûh ve'n-nezâir*, thk. Muhammed Osman (Kahire: Mektebetü's-Sekafeti'd-Dînîyye, 2007), 461; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 288; Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Yûsuf Semîn el-Halebî, *ʿUmdetü'l-huffâz fî tefsîri eşrefi'l-elfâz*, thk. Muhammed Bâsil Uyûnu's-Sûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996), 2/359.

¹⁹ Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-ʿayn*, 3/321; İbn Manzûr, *Lisânü'l-ʿArab*, 37/3412.

²⁰ Hasen el-Mustafavî, *et-Tahkîk fî Kelimâti'l-Kurʾâni'l-Kerîm* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009), 9/92.

²¹ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 379; İlhan Kutluer, "Fesad", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/421.

²² el-Bakara 2/205; el-Mâide 5/32, 33, 64; el-Enfâl 8/73; Hûd 11/116; el-Kasas 28/77, 83; er-Rûm 30/41; el-Mü'min 40/46; el-Fecr 89/12.

Bu ayetlerin çoğunda da fesat kelimesine yüklenen “bozulma, dengenin dışına çıkma” anlamlarının takdir edildiğine şahit olunmaktadır.²³

Sözlükte “vurmak, çalmak, kelleşmek, boş olmak” anlamlarını barındıran “ع-ر-ع” kökünden türetilmiş olan “el-Kârî'a/القَارِعَةُ” kelimesi de bu çalışmada üzerinde durulacak olan kavramlar arasında yer almaktadır.²⁴ Söz konusu kelime, kökün temel anlamına uygun bir şekilde “zorluk, sıkıntı, felaket, afet, kıyamet” anlamlarına gelmektedir.²⁵ Bu kökten “قَارِعَةُ” formatında Kur'an'da beş kelime yer almaktadır. Bu kelimenin bir yerde “felaket, afet”²⁶ anlamında kullanıldığı, diğer yerlerde ise bu kelimeyle dehşeti adeta insanları çarpacak olması nedeniyle “kıyâmet gününün”²⁷ kastedildiği belirtilmektedir.²⁸

Çalışmada temas edilecek kavramlardan bir diğeri de “fitne” kelimesidir. “el-Fitne/الْفِتْنَةُ” kelimesinin türetilmiş olduğu “ف-ت-ن” kökünde “yakmak, eziyet etmek, imtihan etmek, etkilemek, aklını çelmek, kötülük istemek” anlamları vardır. “el-Fitne/الْفِتْنَةُ” kelimesi ise sözlükte “bir şeyle imtihan edilmek, çekicilik, hile, aldatma, bozgunculuk, büyü, ihtilaf” gibi anlamlara gelmektedir.²⁹ Kur'an'da bu kökten otuz dördü “فِتْنَةُ” formatında olmak üzere toplam altmış kelime yer almakta ve Kur'an'da birçok anlama geldiğine işaret edilmektedir.³⁰

Afet kelimesiyle ilişkilendirilebilecek bir diğer kelime de “bela” kelimesidir. “el-belâ'/الْبَلَاءُ” kelimesinin türetildiği “ب-ل-و” kökü “bir şeyin eskimesi, görsel anlamda değişmesi, deneme” temel anlamlarını içermektedir.³¹ Bela kelimesi ise

²³ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 379; Semîn el-Halebî, *Umdetü'l-huffâz fî tefsîri eşrefi'l-elfâz*, 3/229.

²⁴ Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh*, thk. Ahmed Abdulğafûr Attâr (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1990), 3/1261; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 401.

²⁵ Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-ayn*, 3/379; İbn Fâris, *Mu'cemü mekâyisi'l-luga*, 5/72; Cevherî, *es-Sihâh*, 3/1263.

²⁶ er-Ra'd 13/31.

²⁷ el-Hâkka 69/4; el-Kâria 101/1-3.

²⁸ Semîn el-Halebî, *Umdetü'l-huffâz fî tefsîri eşrefi'l-elfâz*, 3/299.

²⁹ Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-ayn*, 3/301; İbn Fâris, *Mu'cemü mekâyisi'l-luga*, 4/472; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 37/3344-3346.

³⁰ Kelimenin Kur'an'daki kullanımı için bk. Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 371-372.

³¹ İbn Fâris, *Mu'cemü mekâyisi'l-luga*, 1/292; Mustafavî, *et-Tahkîk fî Kelimâti'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 1/362.

sözlükte “sınama, imtihan, deneme, sınama konusu olan şey, musibet, felaket, dert, sıkıntı” anlamlarına gelmektedir. Bela kelimesi de aynı musibet kelimesi gibi kişiler için hem hayır hem de şer olacak durumlar için kullanılabilir. ³² Kur'an'da hem hayır hem de şer olacak durumları ifade edecek şekilde imtihan, sınama gibi anlamlarda kullanılmıştır. ³³

Klasik kaynaklarda yer almasa da modern Arapça kaynaklarda “el-fakr/الفقر” yani “zorluk, sıkıntı, meşakkat, yoksulluk” anlamı verilen “el-felâket/الْفَلَكَتَة” kelimesi de afet kelimesine yakın anlamlı kelimelerden biridir. ³⁴ Felaket kelimesine Türkçe sözlüklerde verilen “büyük zarar, üzüntü ve sıkıntılara yol açan olay, afet, musibet” anlamları da kelimenin afet kelimesiyle aynı anlamda veya onu kuşatacak bir anlamda kullanıldığını göstermektedir. ³⁵ “el-fakr/الفقر” kelimesi ise Kur'an'da bir yerde geçmekte ³⁶ ve geçtiği ayette “fakirlik, yoksulluk” anlamına geldiği belirtilmektedir. ³⁷ Aynı kökten türemiş ve Kur'an'da yine bir kez geçen diğer bir kelime ise “fâkiratün/فَاكِراتُ” kelimesidir. ³⁸ Bu kelimenin ise yer aldığı ayette “felâket, musibet” anlamında olduğu ifade edilmektedir. ³⁹ Aynı kökten Kur'an'da yer alan diğer kelimeler ise “el-fâkîr/الْفَاكِير” ve “el-fukarâ'/الْفُقَرَاءُ” kelimeleridir ve daha çok “yoksul, fakir” anlamında kullanılmıştır. ⁴⁰ Bu kelimelerin yanı sıra “en-

³² Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-‘ayn*, 1/164; İbn Fâris, *Mu‘cemü mekâyîsi'l-luga*, 1/293; Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *Esâsü'l-belâga*, thk. Muhammed Bâsil ‘Uyûnu's-Sûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1998), 1/77; Semîn el-Halebî, *Umdetü'l-huffâz fî tefsîri eşrefi'l-elfâz*, 1/231-232.

³³ el-Bakara 2/49; el-A'râf 7/141; el-Enfâl 8/17; İbrâhîm 14/6; es-Sâffât 37/106; ed-Duhân 44/33.

³⁴ İbrâhîm Mustafâ vd., *el-Mu‘cemü'l-vasîl* (İstanbul: Çağrı Yay., 1989), 2/701.

³⁵ Parlatır vd., *Türkçe Sözlük*, 1/768; Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük* (Ankara: Vadi Yay., 2001), 421.

³⁶ el-Bakara 2/268.

³⁷ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, 1/223.

³⁸ el-Kiyâmet 75/25.

³⁹ Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, *Me‘âni'l-Kur‘ân* (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1983), 3/212.

⁴⁰ Ayetler için bk. el-Bakara 2/271, 273; en-Nisâ 4/6; et-Tevbe 9/60.

nekbe/النَّكْبَة",⁴¹ "en-nâzile/النَّازِلَة",⁴² "el-kârise/الْكَارِثَة",⁴³ "ed-dâhiye/الدَّاهِيَة"⁴⁴

kelimelerinin de kimi zaman afet kelimesine yüklenen "çeşitli doğa olaylarının sebep olduğu yıkım" anlamına karşılık gelecek veya onu kuşatacak anlamlarda kullanımlarının olduğu söylenebilir.

Çalışmada ele alınacak ayetlerde insanlara verilecek cezalardan bahsedilen, zahiren dünyada günahkârların cezalandırılabilceğini ima eden bazı ayetlerde bu şahısların azaba, helâke uğrayacakları belirtilmektedir. "el-azâb/العَذَاب" kelimesi sözlükte "ع-ذ-ب" kökünden türetilmiştir. Bu kökte "terk etmek, vazgeçmek, tatlı olmak, hoş olmak" anlamları vardır. "el-azâb/العَذَاب" kelimesi ise "ceza" anlamındadır.⁴⁵ Kur'an'da aynı kökten üç yüz yetmiş üç kelime yer alırken bu kelimelerin üç yüz yirmi ikisi "عَذَاب" formatındadır.⁴⁶ "el-Helâk/الهَلَاك" kelimesi ise "düşmek, kırılmak" anlamına gelen "ه-ل-ك" kökünden türetilmiştir. Kelime olarak "bir şeyin yok olması, ölüm" anlamına gelen helak kelimesinin "birinin bir şeyi kaybetmesi, bir şeyin bozulması neticesinde yok olması, ölüm neticesinde birinin yok olması, bir şeyin tamamen varlık âleminde yok olması" şeklinde dört şekilde gerçekleşebileceği ifade edilmiştir. Kur'an'da da bu kökten altmış sekiz kelime yer almıştır.⁴⁷

⁴¹ Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-ʿayn*, 4/262; Cevherî, *es-Sihâh*, 1/228. Söz konusu kelime bu şekliyle ve anlamıyla Kur'an'da yer almamaktadır.

⁴² Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-ʿayn*, 4/213; Cevherî, *es-Sihâh*, 5/1829. Söz konusu kelime bu şekliyle ve anlamıyla Kur'an'da yer almamaktadır.

⁴³ Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed ez-Zebîdî, *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, thk. Abdussettâr Ahmed Ferrâc (Kuveyt: Matba'atu Hukûmeti'l-Kuveyt, 1965), 5/333; İbrâhîm Mustafâ vd., *el-Mu'cemü'l-vasîf*, 2/782. Söz konusu kelime bu şekliyle ve anlamıyla Kur'an'da yer almamaktadır.

⁴⁴ Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-ʿayn*, 2/56; Cevherî, *es-Sihâh*, 6/2344. Söz konusu kelime bu şekliyle ve anlamıyla Kur'an'da yer almamaktadır.

⁴⁵ Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-ʿayn*, 3/119; Cevherî, *es-Sihâh*, 1/178; Semîn el-Halebî, *ʿUmdetü'l-huffâz fî tefsîri eşrefi'l-elfâz*, 3/43.

⁴⁶ Kelimenin ceza anlamındaki kullanımları için bk. Semîn el-Halebî, *ʿUmdetü'l-huffâz fî tefsîri eşrefi'l-elfâz*, 3/43.

⁴⁷ İbn Fâris, *Mu'cemü mekâyisi'l-luga*, 6/62; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 544-545; Semîn el-Halebî, *ʿUmdetü'l-huffâz fî tefsîri eşrefi'l-elfâz*, 4/255; Kelimenin Kur'an'daki kullanımları için bk. Mustafavî, *et-Tahkik fî Kelimâti'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, 11/296.

2. Yaşanan Afetlerin Ceza Olabileceğini Çağrıştıran Bazı Ayetlerin *Te'vîlât*'ta ve Diğer Bazı Tefsirlerdeki Yorumu

Ayetlerin anlamına ve vermek istediği mesaja her zaman literal okumayla ulaşmak mümkün değildir. Doğru anlamının gerçekleşmesi ve mesajın tespit edilebilmesi için göz önünde bulundurulması gereken temel ilkeler vardır. Nüzul ortamının ve muhatabının tespit edilmesi, siyak-sibaka dikkat edilmesi, ayetlerin Kur'an'da yer alan diğer ayetlerle birlikte değerlendirilmesi kanaatimizce bu ilkelerin başında yer almaktadır. Bu başlık altında, literal okuma yapıldığında günümüzde yaşanan afetlerin ceza olabileceğini ima ettiğini düşündüğümüz bazı ayetlerin *Te'vîlât*'ta ve diğer bazı tefsirlerde nasıl yorumlandığı karşılaştırmalı olarak ortaya konulmaya çalışılacaktır.

2.1. Musibetlerin İnsanların Yaptıkları Nedeniyle Meydana Gelmesi

Şûra suresinin 42/30. ayetinde Allah Teâlâ mealen “*Başınıza gelen her musibet kendi yapıp ettikleriniz yüzündendir; (Allah,) Çoğunu da affeder.*” buyurmaktadır.⁴⁸ Ayetin zahiri ilk planda deprem, sel, yangın gibi afetlerde de dâhil olmak üzere insanların başına gelen tüm musibetlerin işlenilen günahlar nedeniyle meydana geldiğini, normal şartlar altında insanların daha fazla musibete uğraması gerekirken Allah'ın affetmesi nedeniyle musibetlerin bir kısmından kurtulduklarını ima etmektedir.

Mâtürîdî öncesi yazılan tefsirlerin bir kısmında söz konusu ayetin muhatabının Müslümanlar olduğuna, ayette yer alan musibet kavramıyla dünyada karşılaşılan her türlü olumsuz, sıkıntılı durumun kastedildiğine, bu sıkıntılı durumların meydana gelmesinde de Müslümanların işledikleri günahların etkili olduğuna dair yorumların yapıldığı görülmektedir. Örneğin Mukâtil b. Süleymân (öl. 150/767), ayeti izah ederken musibet kelimesinin çerçevesini oldukça netleştirerek damarın seğirmesi, vücudun bir yerini ağaç parçasının çizmesi, taşın yaralaması, ayağın taşla takılması gibi küçük şeyler de dâhil olmak üzere dünyada Müslümanların başına gelen küçük büyük her türlü belayı, sıkıntıyı musibet kavramı içerisinde değerlendirir. Bu musibetlerin meydana gelmesinin nedeninin de Müslümanların

⁴⁸ وَمَا أَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ وَيَعْفُو عَنْ كَثِيرٍ. Musibet kelimesinin anlamı ve Kur'an'daki kullanımları hakkında bk. 16, 17 ve 18. dipnotlar.

işledikleri günahlar olduğunu belirtir.⁴⁹ Taberî (öl. 310/923) konu hakkında kendi değerlendirmesine yer vermese de Mukâtil'in musibet olarak zikrettiği örnekleri içerir ve Hz. Peygamber'e isnat edilen bir rivayeti ayetin ilk yorumu olarak aktarır. Ayetin ikinci yorumu olarak Hasan-ı Basrî'ye (öl. 110/728) nispet edilen bir rivayete yer verir. Söz konusu rivayete göre ayette insanın başına gelen musibet ile kastedilen şey insanların işledikleri günahlar nedeniyle dünyada kendilerine uygulanacak had cezalarıdır.⁵⁰ Dolayısıyla ilk yoruma göre ayetten insanların karşılaştıkları afetlerin, sıkıntıların musibet olduğu sonucunu çıkarmak mümkünken, ikinci yoruma göre böyle bir sonuç çıkarmak mümkün değildir.

Söz konusu ayette zikredilen musibetlerin, Müslümanların işledikleri günahlar nedeniyle dünyada verilmiş olan bir ceza olduğuna dair Mukâtil'in benimsediği, Taberî'nin nakletmekle yetindiği görüş, Mâtürîdî sonrası yazılan birçok tefsirde de aynen nakledilmiş ve benimsenmiştir.⁵¹ Fahreddin er-Râzî (öl. 606/1210) de bu görüşü benimsemekle beraber "günah nedeniyle dünyada cezalandırmanın gerçekleştiği" çıkarımını yapmanın Kur'an ayetleriyle çeliştiğini söyleyenlerin olduğuna işaret etmiştir.⁵² Şevkânî (öl. 1250/1834) ise ayette tüm insanlara yönelik bir hitabın olduğunu dillendirmekle beraber ayette sadece kâfirlere hitap edildiği, işledikleri günahlara karşı asıl cezanın ahirette verileceği fikrini benimseyenlerin olduğunu söylemiştir.⁵³

Ayetlerin anlaşılmasında nüzul ortamına, ayetin ilk muhatabına, bağlama önem veren Mâtürîdî'nin (öl. 333/944) bu ayeti ayetin çerçevesine tüm günahkârları, hatta

⁴⁹ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, 3/771.

⁵⁰ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 20/513-515.

⁵¹ Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, 7/195-196; Ebû'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâiki't-tenzîl*, thk. Adil Ahmed Abdülmecûd - Ali Muhammed Muavvad (Riyad: Mektebetü'l-'Ubeykân, 1418/1998), 5/411-412; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 7/518-519; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi'li-ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006), 18/478-480; Ebû'l-Berekât Hâfizüddîn Abdullah b. Ahmed en-Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*, thk. Yusuf Ali Bedîvî (Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1998), 3/256; Muhammed et-Tâhir b. Muhammed İbn Âşûr et-Tûnisî, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: ed-Dâru't-Tûnisîyye, 1984), 25/99-101.

⁵² Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1401/1981), 27/173.

⁵³ Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr* (Dimaşk: Dâru İbn Kesîr, 1414), 4/617.

tüm insanları dâhil ederek yorumladığı görülmektedir. Ona göre insanların işledikleri günahlar nedeniyle dünyada başlarına musibetler, felaketler gelebilmektedir. Günah işleyenlerin başına bu şekilde belaların, felaketlerin gelmesi günahların tekrar edilmesini engelleme, insanların pişman olmalarını ve tövbe etmelerini sağlama amacına matuftur. Bunun bir diğer nedeni de başa gelen bu sıkıntıların günahlara kefaret olmasıdır. Allah günah işleyen kişinin başına bu sıkıntıları vererek onların günahlarını affetmektedir. Meydana gelen musibetlerin sadece günah işleyenlere değil masumlara da isabet edebileceğini belirten Mâtürîdî, bunun iki nedeninin olabileceği belirtir. İnsanlara sahiplerinin Allah olduğunu, Allah'ın onlara her istediğini yapmaya kadir ve hak sahibi olduğunu hatırlatmak istemesi bunun birinci; onları ahirette mükâfatlandırmak istemesi ise ikinci nedenidir.⁵⁴ Bu durum, Mâtürîdî'nin günah işleyen kişi kâfir de olsa Müslüman da olsa ceza amacıyla dünya hayatında musibete uğrayabileceği, başına felaket gelebileceği; ancak belalara, felaketlere uğrayan her insanın da günahkâr olmayabileceği düşüncesini benimsediğini göstermektedir. Ayetin tefsirinde yer verdiği bilgilerden hareketle Beyzâvî (öl. 685/1286) ve Ebüssuûd'un (öl. 982/1574) da bu konuda Mâtürîdî ile aynı doğrultuda bir düşünceye sahip olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁵

Kanaatimizce her türlü felaketin, sıkıntının günah nedeniyle meydana geldiğine dair nakledilen rivayetlerin sahih olmaması,⁵⁶ ayetin siyak ve sibakında müşriklerden bahsedilmesi, surenin Mekkî oluşu gibi nedenler göz önünde bulundurulduğunda ayetin ilk muhatabının müşrikler ve inkârcılar olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte bu ayetin Mekke döneminde Hz. Peygamber nedeniyle çeşitli musibetlere, sıkıntılara uğradıklarını iddia eden müşriklere yönelik

⁵⁴ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, thk. Farklı Muhakkikler, ed. Bekir Topaloğlu (İstanbul: Dâru'l-Mîzân, 2005), 13/195.

⁵⁵ Ebû Saîd Abdullah b. Ömer el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, thk. Muhammed Subhi Hasan el-Hallâk - Mahmûd Ahmed el-Atraş (Beyrut: Dâru'r-Reşîd, 2000), 3/239; Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l-'akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*, thk. Abdülkâdir Ahmed Atâ (Riyad: Mektebetu'r-Riyâdi'l-Hadîse, ts.), 5/69.

⁵⁶ İlgili hadislerin tahriri için bk. Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, 7/195-196; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/411-412; Muhammed Nâsirüddîn el-Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdissi'z-za'îfe ve'l-mevzû'a ve eserühe's-seyyi'i fi'l-ümme* (el-Memleketü'l-'Arabiyyetü's-Su'ûdiyye: Dâru'l-Meârif, 1992), 4/279.

bir cevap olduğu da düşünülebilir.⁵⁷ Böylelikle müşriklere başlarına gelen musibetlerin Hz. Peygamber nedeniyle değil, kendi yaptıkları hatalar, günahlar nedeniyle meydana geldiği ikazında bulunulmuş olmaktadır. Bu nedenle ayetin özellikle Müslümanlar hakkında indiğini belirterek musibetlerin, afetlerin günahkârlar nedeniyle meydana geldiğini söylemek çok da isabetli gözükmemektedir. Öyle ki Mekke döneminde Müslüman olanlar malından, canından, ailesinden vaz geçerek tüm zorluklara rağmen İslam'ı seçmiş, ölümü göze almışlardır. Dolayısıyla Mekke'de bir surede yer alan “Başınıza gelen musibetler, belalar yaptıklarınız nedeniyle” ayetindeki mesajı, Müslüman olmaları nedeniyle baskılara, işkencelere, ambargolara, açlığa maruz kalmış insanlara yönlendirmek kanaatimizce ikna edici bir yorum olarak gözükmemektedir. İnsanların karşılaştıkları felaketlerin, musibetlerin sadece günahlarla değil farklı gerekçelerle de ilişkili olabileceğini düşünen Mâtürîdî'nin yaklaşımı ise zikredilen olumsuz çıkarımı engelleyeceğinden dolayı daha ikna edici gözükmemektedir.

2.2. İnsanların Yaptıkları Nedeniyle Yeryüzünün Fesada Uğraması

Rûm suresinin 30/41. ayetinde mealen “İnsanların kendi elleriyle işledikleri yüzünden karada ve denizde fesat (bozulma) ortaya çıktı. Belki vazgeçerler diye, yaptıklarından bir kısmını Allah onlara böylece tattırıyor.” buyrulmaktadır.⁵⁸ Ayetin zahirinden ilk planda insanların kötülükleri veya dünyayı ilgilendiren meselelerde sünnetullahın gereğine aykırı davranışları nedeniyle yiyecek ve içeceklerin sağlıksız hale geldiği, mevsimlerin anormal şekilde değiştiği, bunların da yapılan kötülöklere karşı Allah tarafından verilen bir ceza olduğu anlaşılmaktadır. Ayetin zahirinden anlaşılan bu anlamın, ayette kastedilen gerçek anlam olduğu düşünüldüğünde de akıllara “Bugün yaşanan afetleri de bu ayetin tecellisi olarak yorumlamak mümkün mü? Müslümanların başına gelen afetler de bu ayetin şümulüne dâhil edilebilir mi?” soruları gelmektedir.

⁵⁷ Ebû Abdillâh Muhammed İbn İshak, *Sîretü İbn İshak* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1978), 197.

⁵⁸ ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ لِيُذِيقَهُمْ بَعْضَ الَّذِي عَمِلُوا لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ. Fesat kelimesinin anlamı ve Kur'an'daki kullanımları hakkında bk. 19-23. dipnotlar

Söz konusu ayetin izahıyla ilgili hem Mâtürîdî öncesi hem de sonrası farklı yorumların yapıldığı görülmektedir. Mücâhid (öl. 103/721) ve Zeyd b. Ali (öl. 122/740) ayeti nüzul dönemiyle ilişkilendirmeden izah ederek ayette yer alan “*فِي*” ifadesini “Hz. Âdem’in oğlunun kardeşini öldürmesi”, “*فِي الْبَحْرِ*” ifadesini de “zalim kralın insanların gemisini gasp etmesi” ifadelerine yer vererek izah eder.⁵⁹ Bu bilgilerden onların söz konusu zulümleri, günahları fesad olarak kabul ettikleri, bu günahlar nedeniyle yeryüzünde ve denizlerde fesadın yaygınlaştığı görüşünde oldukları anlaşılmaktadır.⁶⁰ Taberî’nin kanaatinin de bu yönde olduğu, ayette insanların işledikleri günahlar nedeniyle karada ve denizde zulmün yaygınlaştığına vurgu yapıldığını belirttiği görülmektedir.⁶¹ Bu yorumlar yorum sahiplerinin ayeti nüzul dönemiyle ilişkilendirmediklerini, bununla birlikte ayetten Allah’ın insanları işledikleri günahlar nedeniyle çeşitli felaketlerle cezalandırıldığı şeklinde bir sonuç çıkarmadıklarını göstermektedir. Mukâtil’in ise bu konuda daha farklı düşündüğü görülmektedir. Ayeti nüzul ortamını dikkate alarak yorumlayan Mukâtil, ayette Mekkeli müşriklerin yaptıkları günahlar nedeniyle “çöllerde/*الْبَرِّ*” ve “yerleşim merkezlerinde/*الْبَحْرِ*” susuzluk ve ziraat ürünleri kıtlığının meydana geldiğini söyler. Dolayısıyla ona göre bu afetler ve sıkıntılar, Müşriklerin işledikleri günahlar nedeniyle meydana gelmiştir. Yani günahlar nedeniyle Allah günahkârları cezalandırmıştır.⁶² İlerleyen asırlarda bazı müfessirlerin Mukâtil’in,⁶³ bazı

⁵⁹ Ebü'l-Hüseyn Zeyd b. Ali, *Tefsîru garîbi'l-Kur'âni'l-mecîd*, thk. Muhammed Yusu'fu'd-dîn (Haydarâbâd: K S Lalta Printing Press, 2001), 194; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 18/511.

⁶⁰ Zeyd b. Ali, *Tefsîru garîbi'l-Kur'âni'l-mecîd*, 194.

⁶¹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 18/513.

⁶² Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, 3/417.

⁶³ Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, 2/325; Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, 6/274; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/580; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 25/128-129; Ebü'l-Fidâ İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, thk. Mustafa es-Seyyid Muhammed vd. (Kahire: Müessesetü Kurtuba, Mektebetü'l-Evlâdi'ş-Şeyh li't-Turâs, 1421-2000), 11/34-35; Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî fî tefsîri'l-Kur'âni'l-'azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, thk. Ali Abdülbârî Atıyye (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415), 11/49; M. Sait Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri* (İstanbul: Beyan Yay., 2012), 4/130.

müfessirlerin de Taberî'nin⁶⁴ yaptığı yorumlar çerçevesinde ayeti izah ettikleri görülmektedir.

Mâtürîdî'nin ise ayetin izahında özellikle “*fesat*” kavramıyla ve “*insanların elleriyle yaptıkları*” ifadesiyle ne kastedildiği meselesi üzerinde durduğu görülmektedir. Bu problemi odak noktası olarak belirleyen Mâtürîdî ayetin iki anlama gelebileceğini belirtir. Ona göre ayette zikredilen “*fesat*” kavramı ilk olarak “şirk ve inkâr” anlamına gelmektedir. “*İnsanların yaptıkları*” ifadesiyle de “adam öldürme, hırsızlık yapma, yol kesme, zulüm” gibi insanların yaptıkları çeşitli kötülükler kastedilmektedir. Dolayısıyla o, kelimelere yüklenen bu anlamdan hareketle ayetin ilk olarak “İnsanların hırsızlık, adam öldürme, yol kesme gibi yaptıkları kötülükler nedeniyle yeryüzünde şirk ve inkâr yaygınlaştı.” anlamına gelebileceğini söyler. Hatta “*Gerçek şu ki, yapıp ettikleri kalplerini kaplayıp karartmıştır.*”⁶⁵ ayetinde de bu duruma işaret edildiğini belirtir.⁶⁶ Dolayısıyla bu yorumun netice itibarıyla Taberî'nin yaptığı yorumla örtüştüğü söylenebilir.

Mâtürîdî ayetin ikinci muhtemel manasını da yine “*fesat*” kavramı ve “*insanların elleriyle yaptıkları*” ifadesine yüklenilebilecek anlamdan hareketle tespit etmeye çalışır. Bu yoruma göre ayetteki “*fesat*” kelimesi “kıtık ve darlık”, “*insanların elleriyle yaptıkları*” ifadesi ise “şirk ve inkâr” anlamındadır. Dolayısıyla ayet ikinci olarak “İnsanların inkâra ve şirke devam etmeleri nedeniyle yeryüzünde kıtlık, kuraklık baş gösterdi.” anlamına gelmektedir ve bu anlam ona göre daha uygundur.⁶⁷ Dolayısıyla Mâtürîdî'nin ifadelerinden onun burada “insan” kelimesiyle mutlak anlamda insan türünün değil, şirk ve inkâr içerisinde olan müşrik ve kâfir insanların kastedildiğini düşündüğü, ayetteki hitabın da bunlara yönelik olduğunu kabul ettiği

⁶⁴ Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Hidâye ilâ bulâğî'n-nihâye fî 'ilmi me'âni'l-Kur'ân ve tefsîrihi ve ahkâmihî ve cümelin min fûnûni 'ulûmih*, thk. eş-Şahid el- Bûşeyhî (Şârika: Mecmûati bühûsi'l-kitâbi ve's-sünne, 2008), 9/5694; Muhammed Cemaleddîn b. Muhammed el-Kâsımî, *Mehâsinü't-Te'vîl*, thk. Muhammed Bâsil Uyûnu's-Sûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418), 8/18.

⁶⁵ Mutaffîfîn 83/14.

⁶⁶ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 11/203.

⁶⁷ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 11/203-204.

anlaşılmaktadır.⁶⁸ Bu durum Mâtürîdî'nin de ayeti Mukâtil ve onun gibi düşünenlerle aynı minvalde anladığını göstermektedir.

Mâtürîdî'nin ihtimal dâhilinde gördüğü her iki anlamda da görüleceği üzere müşriklerin ve inkârcıların yer aldığı görülmektedir. Dolayısıyla onun, ayeti her iki ihtimalde de nüzul ortamını gözeterek izah etmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Bu durum onun ilgili ayeti yaşadığı dönemle veya sonraki asırlarda meydana gelen veya gelecek olan felaketlerle ilişkilendirmeden izah ettiği anlamına gelmektedir. Mâtürîdî'nin bugün yaşanan kuraklıkların, kıtlıkların müşrikler nedeniyle meydana geldiğini söylediği kabul edilecek olsa dahi bu durumun Müslümanların hataları, günahları nedeniyle meydana geldiği düşüncesini benimsediğini, bu ayetten böyle bir sonuç çıkardığını söylemek mümkün değildir. Rûm suresinin Mekî olması, ayetin bağlamı göz önünde bulundurulduğunda Mâtürîdî'nin ayeti nüzul dönemiyle ilişkilendirerek izah etmesinin hayli ikna edici olduğu; ancak inkâr ve şirk nedeniyle Mekke'de ortaya çıkan fesadın “kıtlık ve darlık” olarak yorumlanmasının ise izaha muhtaç olduğu söylenebilir.

2.3. Hz. Peygamber Var Olduğu ve Tövbe Edildiği Sürece Azabın Olmaması

Enfâl suresinin 8/33. ayetinde mealen “*Sen onların içindeyken, Allah, onlara azap etmez. Onlar, bağışlanma diledikleri sürece de Allah onlara azap edecek değildir.*” buyrulmaktadır.⁶⁹ Ayetin zahirinden ilk planda Hz. Peygamber var olduğu sürece Allah'ın hiç kimseye afetlerle veya farklı cezalarla azap etmeyeceği, bununla birlikte hangi zaman diliminde olursa olsun Allah'tan bağışlanma dileyen tüm insanları da Allah'ın dünyada asla cezalandırmayacağı anlaşılmaktadır. Her ne kadar bu ifadeler ayetin günah işleyenlere Allah'ın dünyada ceza vermeyeceğine delil olsa da ayetin mefhumu muhalifi Hz. Peygamber'in olmadığı yerde ve zaman diliminde veya istiğfarda bulunulmadığında Allah'ın günahkârları dünyada cezalandırılabileceğini ima etmektedir. Dolayısıyla ayetin mefhumu muhalifinden hareketle akıllara şu

⁶⁸ “İnsan” kelimesinin Kur'an'daki kullanımı ve muhatabın tespitin önemi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Süleyman Narol, “İnsan Kelimesinin Kur'an'daki Genel ve Özel Kullanımları Bağlamında Meallere Eleştirel Bir Yaklaşım”, *Bilimname* 35 (2018), 477-504.

⁶⁹ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ وَمَا كَانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ. Azap kelimesinin anlamı ve Kur'an'daki kullanımları hakkında bk. 45 ve 46. dipnotlar

sorular gelmektedir: Bugün aramızda Hz. Peygamber olmadığına göre günahkârlar azaba uğrar mı? Bugün de tövbe etmeyenler çeşitli şekillerde azaba uğramakta mıdır? Bugün yaşanan afetleri Hz. Peygamber'in aramızda olmamasıyla veya günahkârların tövbe etmemeleriyle ilişkilendirmek mümkün müdür?

Ayetin mealen “*sen onların arasında oldukça*” kısmını “önceki kavimlerin peygamberlerini çıkardığı gibi seni aralarından çıkarmadıkları müddetçe” şeklinde anlayan Mukâtil, “*Onlar, bağışlanma diledikleri sürece*” kısmını da Zeyd b. Ali gibi “onlar namaz kıldıkları sürece” şeklinde yorumlayarak azabın gerçekleşmesinin bu iki şarta bağlı olduğunu ifade eder.⁷⁰ Taberî ise âdeti olduğu üzere önce ayetle ilgili sahabe ve tabiûndan gelen farklı görüşlere yer verir ve daha sonra kendi kanaatini belirtir. Söz konusu görüşlere bakıldığında ayetin “*sen onların arasında oldukça*” kısmının genel olarak “Sen müşrikler arasında bulunduğun sürece” şeklinde anlaşıldığı görülmektedir. Ancak “*Onlar, bağışlanma diledikleri sürece*” ifadesinde ihtilaf edildiği, bu ifadenin izahında “bağışlanma dileyen Müslümanlar müşrikler arasında bulunduğu müddetçe, müşrikler bağışlanma diledikleri müddetçe, müşrikler Müslüman oldukları zaman, müşrikler namaz kılmaya devam ettikçe, ayet müşrikler bağışlanma diledikleri müddetçe anlamındadır ancak sonraki ayet bu ayeti nesh etmiştir” yorumlarına yer verildiğini belirtir. Taberî ayetin siyak-sibakını da gerekçe göstererek ayetin anlamının “Ey Peygamber! Sen müşriklerin arasında bulunduğun müddetçe veya onlar yaptıklarından dolayı pişman olup Allah’tan bağışlanma dilemeleri halinde Allah onlara azap etmeyecektir.” şeklinde olduğunu, Hz. Peygamber’in Mekke’den ayrılmasından sonra bağışlanma dilemeyen müşriklerin Bedir Savaşı’nda azaba uğratıldığını söyleyerek ayeti tamamen nüzul dönemini göz önünde bulundurarak yorumlar.⁷¹ Mâtûrîdî sonrası bazı müfessirlerin Taberî ile aynı minvalde yorumlar yaptığı görülürken,⁷² bazı müfessirlerin ise bu

⁷⁰ Zeyd b. Ali, *Tefsîru garîbi'l-Kur'âni'l-mecîd*, 105; Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, 2/113.

⁷¹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 11/148-158.

⁷² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/578; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 15/163; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 9/333.

görüşler arasında tercih yapmakta zorlandığı ve bu nedenle bu farklı görüşleri zikretmekle yetindiği görülmektedir.⁷³

Mâtürîdî ise ayetin “*sen onların arasında oldukça*” ifadesinin birinci ihtimale göre “müminlerin genelinin arasında bulundukça” anlamına gelebileceğini belirterek Hz. Peygamber veya bir mümin, bir topluluk arasında bulunduğu müddetçe Allah’ın o topluluğa azap etmeyeceğini belirtir. Ayetin “*Onlar, başışlanma diledikleri sürece Allah onlara azap edecek değildir.*” kısmının da “onlar iman ettikleri sürece” anlamına gelebileceğini belirtir.⁷⁴ Mâtürîdî ilgili ifadelerin devamında “*Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.*”⁷⁵ ayetinde de işaret edildiği gibi Allah’ın Hz. Peygamber’i insanlara rahmet olarak gönderdiğini, Hz. Peygamber’in ümmetinden hiç kimseye Allah’ın dünyada azap etmeyecek olmasının onun rahmetinin eseri olduğunu, azabın ahiret gününde gerçekleşeceğini, “*Allah, onları (cezalandırmayı) ancak gözlerin dehşetle bakakalacağı bir güne erteliyor.*”,⁷⁶ “*Bilakis onlara vadedilen (azap vakti) o saattir (kıyamet saatidir). O ne korkunç ne acı bir vakittir!*”⁷⁷ ayetlerinin de buna işaret ettiğini belirtir.⁷⁸

Mâtürîdî “*sen onların arasında oldukça*” ifadesinin ikinci ihtimale göre sadece Mekkelilere yönelik olabileceğini, dolayısıyla anlamın “Sen veya Müslümanlardan biri Mekke halkının arasında oldukça” anlamına gelebileceğini belirtir. Bununla birlikte “*Onlar, başışlanma diledikleri sürece Allah onlara azap edecek değildir.*” ifadesindeki “başışlanma dileme” ifadesine de “namaz kılma” veya “iman etme” anlamının verildiğini söyler. Bu ifadelerde Müslümanların kastedildiğine dair birçok rivayet nakleden Mâtürîdî bu rivayetlere muhalif herhangi bir görüş de zikretmez. Bu rivayetlerin genelinde Allah’ın Müslümanlara güvende olacakları iki şey verdiği, bunlardan birini yani Hz. Peygamber’i katına aldığı, diğerini ise

⁷³ İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-veciz*, 4/177-178; Kurtubî, *el-Câmi'li-ahkâmi'l-Kur'an*, 9/497; Beyzâvî, *Envârü't-tenzil*, 2/19.

⁷⁴ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 6/206.

⁷⁵ Enbiyâ 21/107.

⁷⁶ İbrâhîm 14/42.

⁷⁷ Kamer 54/46.

⁷⁸ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 6/206-207.

Müslümanların arasında bıraktığını ifade ettikten sonra bunun istiğfar olduğunu, istiğfara devam edildiği sürece azaba uğranılmayacağını belirtir.⁷⁹

Mâtürîdî'nin ayetin anlamıyla ilgili muhtemel gördüğü yorumlar onun Hz. Peygamber sonrası dönemde insanların günahları nedeniyle dünyada hiç cezalandırılmayacağı, dolayısıyla bugün karşılaşılan afetleri günahlar nedeniyle meydana gelen bir ceza olarak yorumlamadığı şeklinde düşünülmemelidir. Çünkü Mâtürîdî'nin ayetin anlamıyla ilgili ikinci ihtimalden sonra dile getirdiği ifadeler onun bu ayette zikredilen azabı sıradan bir bela, sıkıntı, afet olarak değil; helak, kökleri kazıma, külliye yok etme olarak anladığını göstermektedir. Yani ona göre ayette yer alan “*Sen onların içindeyken veya onlar, başışlanma diledikleri sürece Allah onlara azap edecek değildir.*” ayeti “*Sen onların içindeyken veya onlar, başışlanma diledikleri sürece Allah onları tamamen yok edecek, köklerini kazıyacak, helak edecek değildir.*” şeklinde anladığını göstermektedir. Mâtürîdî'nin ayeti zikredilen minvalde anlaması, aynı zamanda onun Hz. Peygamber'in hayatta olmaması nedeniyle veya insanların istiğfar etmemesi nedeniyle başlarına çeşitli musibetlerin, afetlerin gelebileceği düşüncesinin ayetten çıkarılamayacağı kanaatinde olduğunu göstermektedir.

Mâtürîdî her ne kadar iki anlamı mümkün görse de onun ikinci sırada zikrettiği yorum ayetin bağlamı göz önünde bulundurulduğunda daha isabetli gözükmektedir. Daha önce zikredildiği gibi Taberî dâhil olmak üzere bazı müfessirler bu yorumu benimsemektedir.⁸⁰ 32. ayette Hz. Peygamber'in gerçek bir peygamber, ilettiklerinin de Allah kelamı olmadığını iddia eden inkârcıların inatçı tavırlarını bir adım daha öteye götürerek “*Ey Rabbimiz bunlar senin katındansa üzerimize taş yağdır veya bizi elem verici bir azaba uğrat.*” diye talepte bulunmalarının akabinde Allah Teâlâ 33. ayette onlara yani Mekke inkârcılara hitaben peygamber aralarında olduğu sürece Allah'ın onlara azap etmeyeceği, dolayısıyla onu kötülük yaparak aralarından gitmesine sebep olmamaları gerektiği ikazında bulunmaktadır. Bunun yanı sıra başışlanma dileyerek Müslüman olanlara da Allah'ın azap etmeyeceği belirtilerek bir nevi İslam'ı seçmemeleri halinde azaba

⁷⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 6/207-208.

⁸⁰ İlgili kaynaklar için bk. 71 ve 72. dipnot.

uğrayacakları ikazında bulunmaktadır. Dolayısıyla gerek Mâtürîdî'nin yorumlarından gerekse diğer yorumlardan hareketle söz konusu ayetin bugün karşılaşılan afetlerin işlenilen günahlar neticesinde meydana geldiğine işaret ettiğini söylemek mümkün gözükmemektedir.

2.4. Kıyamet Kopmadan Herkesin Helake Uğratılacak veya Cezalandırılacak Olması

İsrâ suresinin 17/58. ayetinde Allah Teâlâ mealen “*Ne kadar ülke varsa hepsini kıyamet gününden önce ya helâk edecek veya en çetin bir şekilde cezalandıracağız. Bu, Kitap’ta (Levh-i Mahfuz’da) yazılıdır.*” buyurmaktadır.⁸¹ Ayetin zahirinden ilk bakışta kıyamet kopmadan önceki herhangi bir zaman diliminde tüm insanların deprem, sel, yangın, kuraklık gibi afetlerle ya helak edileceği ya da azaba uğratılacağı anlaşılmaktadır.

Mâtürîdî öncesi dönemde ayetin genel olarak mutlak anlamda yorumlanarak hiçbir dönemle ilişkilendirilmeden izah edildiği görülmektedir. Bu yorumlara göre ayette Allah’ın kıyamet gelmeden önce her kavmi ya normal ölümle ortadan kaldıracığı ya da çeşitli azaplara uğratarak yok edeceğine işaret edilmektedir.⁸² Benzer bakış açısına sahip olan Mukâtil de ayetin “*Ne kadar ülke varsa hepsini kıyamet gününden önce ya helâk edeceğiz*” kısmını salih insanlarla ilişkilendirmiş ve onların normal yolla ölmelerini helak olarak nitelemiştir. Ayetin “*veya en çetin bir şekilde cezalandıracağız*” şeklindeki ikinci kısmının da günahkârlarla ilgili olduğunu belirterek kıyametten önce bu gibi insanların büyük azaplara uğrayacağını belirtmiştir.⁸³ Bununla birlikte ayette işledikleri günahlar nedeniyle Allah’ın günahkârları veya günahkâr toplumları dünyada kesin olarak cezalandıracağına işaret edildiğine dair yorumların da yapılmıştır.⁸⁴ Mâtürîdî sonrası yazılan

⁸¹ وَإِنْ مِنْ قَرْيَةٍ إِلَّا نَحْنُ مُهْلِكُوهَا قَبْلَ يَوْمِ الْقِيَامَةِ أَوْ مُعَذِّبُوهَا عَذَابًا شَدِيدًا كَانَ ذَلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا. Helak kelimesinin anlamı ve Kur’an’daki kullanımları hakkında bk. 47. dipnot.

⁸² Zeyd b. Ali, *Tefsîru garîbi'l-Kur’âni'l-mecîd*, 137; Ferrâ, *Me’âni'l-Kur’ân*, 2/126; Taberî, *Câmi’u'l-beyân*, 14/633.

⁸³ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, 2/537.

⁸⁴ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Sellâm, *Tefsîru Yahyâ b. Sellâm*, thk. Hind Şelebî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004), 1/144; Taberî, *Câmi’u'l-beyân*, 14/633-634.

tefsirlerin birçoğunda da bu görüşlerin nerdeyse hepsine yer verilmiştir.⁸⁵ Bununla birlikte ayetin ilk planda inkârcılara hitap ettiğine, onlara uyarılarda bulunulduğuna, inkârlarından vazgeçmemeleri halinde onlara karşı açılacak cihatta çeşitli azaplara uğrayacaklarına dair izahlarda da bulunulmuştur.⁸⁶

Mâtürîdî ise kendi düşüncesine yer vermeden önce Mu'tezîlî âlim Ebû Bekir el-Esamm'ın (öl. 200/816) ayetle ilgili değerlendirmelerine yer verir. Esamm'a göre kıyametten önce ülkelerin hepsinin helak edilmesi onlara ölümün gelmesi anlamındadır. Yani bu ayette "helak" kelimesinin "ölüm" anlamında kullanıldığını belirtir. Dolayısıyla ona göre bu ayet "*Her nefis ölümü tadacaktır.*",⁸⁷ "*Dünya üzerinde bulunan her şey yok olacaktır.*"⁸⁸ ayetleri ile aynı anlamı ifade etmektedir. Mâtürîdî, Esamm'dan yaptığı nakillerden sonra Hasan-ı Basrî (öl. 110/728) ve Katâde'den (öl. 117/735) ayetin günahkâr toplumların "azapla", günahkâr olmayanların normal "ölümle" yok edilmeleri anlamına geldiği düşüncesini aktarır. Daha sonra da ayetin anlamıyla ilgili iki ihtimale yer verir. Ona göre bu ayet, ilk olarak kâfirlerin hâkim oldukları yerlerin hükümranlığının tamamının kıyametten önce Müslümanlara geçeceği anlamına işaret etmektedir. "*Yeryüzünün etrafından eksilttiğimizi görmezler mi?*"⁸⁹ ayetinin ve Hz. Peygamber'e isnat edilen "*Yeryüzü bana yaklaştırıldı, doğusu ve batısı bana gösterildi, ümmetim yaklaştırılan yere kadar gidecek.*"⁹⁰ rivayetinin de bu anlamı desteklediğini belirtir. Dolayısıyla ona göre ayette helak edileceği ifade edilen kişiler birinci ihtimale göre kâfirlerin elebaşları ve yardımcılarıdır.

Mâtürîdî ayetin ikinci olarak yeryüzündeki binaların, yüksekliklerin yok edileceğine, yeryüzünün dümdüz yapılacağına, yeryüzünde bulunan her şeyin yok olacağına işaret etmiş olabileceğini söyler. Konuyla ilgili bu görüşü desteklemek

⁸⁵ Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, 5/101; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/526; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 5/500; Kurtubî, *el-Câmi'li-ahkâmî'l-Kur'an*, 13/107; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-'azîm*, 9/33.

⁸⁶ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 20/234; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 15/141; Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsîri* (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1989), 5/228; Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006), 3/496.

⁸⁷ en-Nisâ 4/176

⁸⁸ el-Enbiyâ 21/35.

⁸⁹ el-Enbiyâ 21/44.

⁹⁰ Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmi'u's-sahih*, thk. Muhammed Fuâd Abdilbâkî (Beyrut: Dâru l-hyâi't-Türâsî'l-Arabî, ts.), "Fiten", 5 (No. 2889).

amacıyla zikrettiği ayetlerin de bunu ima ettiğini belirtir.⁹¹ Dolayısıyla ona göre bu ayet ya Müslümanların kâfirlere galip gelerek yeryüzüne hâkim olmalarından veya kıyamet koparken yeryüzünde yaşanacak tablodan bahsetmektedir. Bu durum, Mâtürîdî'nin söz konusu ayeti Hz. Peygamber'den sonra günahkârların çeşitli afetlerle cezalandırılmasıyla ilişkilendirmeden veya yaşanan çeşitli felâketlerin meydana gelmesine günahkârların sebep olduğunu söylemeden izah ettiği anlamına gelmektedir.

Ayeti bağlam çerçevesinde anlamaya çalışan müfessirlerin yaklaşımı kanaatimizce daha isabetli gözükmektedir. Bu yorumlar ayetin inkârcılara yönelik uyarılar içerdiği, inkârcıların yanlıştan dönmemeleri halinde Bedir'de olduğu gibi Allah'ın takdiri ve Müslümanların eliyle dünyada çeşitli azaba uğrayacaklarına işaret etmektedir. Dolayısıyla hem Mâtürîdî'nin yaptığı yorumdan hem de zikrettiğimiz yorumdan hareketle, ayetin yaşanan afetlerin meydana gelmesinde işlenen günahların sebep olduğuna işaret ettiğini söylemek mümkün gözükmemektedir.

2.5. Allah'ın Her Yıl Birkaç Kez İmtihan Etmesi

Tövbe suresinin 9/126. ayetinde mealen “*Onlar her sene bir veya iki defa imtihana çekildiklerini görmüyorlar mı? Fakat ne tövbe ediyorlar ne de ibret alıyorlar.*” buyrulmaktadır.⁹² Ayetin zahiri Allah'ın tövbe etmeye ve ibret almaya yöneltmek amacıyla insanların başına her yıl birkaç kez çeşitli musibetlerin, afetlerin gelmesine izin verdiğini ve böylelikle onları imtihan ettiğini çağrıştırmaktadır. İster istemez akıllara “Acaba ayette yer alan ikazın şumulüne Müslümanların da dâhil edilmesi söz konusu olabilir mi?” sorusu gelmektedir. Bununla birlikte “Bugün yaşanan afetlerin günahkâr Müslümanları tövbeye ve ibret almaya yöneltmek amacıyla meydana geldiğini söylemek mümkün mü?” sorusunun da akla gelen bir diğer soru olduğu söylenebilir.

⁹¹ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 8/302-304. İlgili ayetler için bk. Tâhâ 20/105-107; er-Rahmân 55/26; el-Vâkıa 56/5-6.

⁹² *أَوَلَا يَرَوْنَ أَنَّهُمْ يُفْتَنُونَ فِي كُلِّ عَامٍ مَرَّةً أَوْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ لَا يَتُوبُونَ وَلَا هُمْ يَذَكَّرُونَ*. Fitne kelimesinin anlamı ve Kur'an'daki kullanımları hakkında bk. 29 ve 30. dipnotlar

Mâtürîdî öncesi döneme bakıldığında Zeyd b. Ali'nin Medine döneminde nâzil olan Tövbe suresinin bu ayetini izah ederken ayette yer alan “أَهْمُ يُفْتَنُونَ” ifadesini “birkaç kez yalanlıyorlar” şeklinde yorumlaması onun ayette münafıkların Hz. Peygamber'e yönelik inkârcı tutumlarından bahsedildiğini düşündüğünü göstermektedir.⁹³ Mukâtil de ayette özel olarak münafıklardan bahsedildiğini belirterek ayeti tamamen nüzul dönemiyle sınırlandırarak izah eder. Daha sonra da münafıkların kendi aralarında helal olmayan şeyler konuştuklarını, Hz. Peygamber'in yanında geldiklerinde Hz. Peygamber'in onlara kendi aralarında konuştukları şeyleri haber verdiğini, bunun üzerine de onun gerçek bir peygamber olduğunu anladıklarını belirtir. Ancak şeytanın (muhtemelen inkârcıların veya münafıkların elebaşlarından birini kastetmekte) bu bilgilerin Hz. Peygamber'e başkaları tarafından haber verildiğini söylemesi üzerine tekrar şüpheye düştüklerini, yıl içinde Hz. Peygamber'e bazen iman ettiklerini, bazen de yalanladıklarını, “أَهْمُ يُفْتَنُونَ” ifadesinin de bu durumu izah ettiğini belirtir.⁹⁴ Taberî ayette yer alan bu ifadenin “münafıkların her yıl birkaç kez açlıkla, savaşa gitmekle, kalbinde hastalık olanların asılsız haberlere inanıp inanmamakla” imtihan edilmeleri şeklinde yorumlandığını, kendi kanaatine göre de bu yorumların hepsinin ihtimal dâhilinde olduğunu belirtir.⁹⁵ Mâtürîdî sonrası birçok tefsirde de ayetin bu görüşler ve nüzul dönemi çerçevesinde anlaşıldığı görülmektedir.⁹⁶

Mâtürîdî de ayetle ilgili kendi düşüncesini söylemeden önce konuyla ilgili farklı görüşlere yer verir. Bu görüşlerin ilkinde göre ayette münafıkların cihatla sınanmalarına rağmen bundan geri kaldıklarına, dolayısıyla münafıklıklarının ortaya çıktığına işaret edilmektedir. İkinci yoruma göre ayette münafıkların sıkıntılarla ve açlıkla imtihan edilmelerine, verdikleri tepki neticesinde de münafıklıklarının ortaya çıktığına işaret vardır. Diğer bir yoruma göre ise ayette münafıkların Hz. Peygamber'in yanına geldikleri zaman onlara inkâra yönelik

⁹³ Zeyd b. Ali, *Tefsîru garîbi'l-Kur'âni'l-mecîd*, 111.

⁹⁴ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, 2/204.

⁹⁵ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 12/91-93.

⁹⁶ Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, 4/114; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/110; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 4/438-439; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 16/238-239; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 11/67.

konuşmalarını haber vermesine ve bundan dolayı da rezil olmalarına işaret edilmektedir. Münafıkların bu şekilde ayıplarının ortaya çıkmasının ve rezil olmalarının onlara yönelik bir imtihan olduğu ifade edilmiştir. Netice itibarıyla bu üç yoruma göre münafıkların cihatla, açıklıkla, sıkıntılarla, gizli konuşmalarının ortaya çıkarılmasıyla imtihan edilmelerine ve münafıklıklarının açığa çıkarılmasına bir işaret vardır. Mâtürîdî bu yorumları aktardıktan sonra Taberî gibi bu üç yorumun da ihtimal dâhilinde olduğunu, bu durumların yıl içerisinde birçok kez gerçekleştirmiş olmasına rağmen nifaklarının ortaya çıkması ve rezil rüsva olmalarının yılda bir iki defa gerçekleşmiş olabileceğini belirtir. Son olarak ayette yer alan “*ne tövbe ediyorlar*” ifadesinin “münafıklıklarından tövbe etmiyorlar” anlamında olabileceğini, “*ne de ibret alıyorlar*” ifadesinin ise “nifaklarının ortaya çıkması neticesinde rezil olmaktan da ibret almıyorlar” anlamında olabileceğini belirtir.⁹⁷

Mâtürîdî öncesi ve sonrası yazılan birçok tefsirde olduğu gibi Mâtürîdî'nin kendisi de aktarımda bulunduğu diğer yorumcular da ayeti tamamen münafıklarla ilişkilendirerek izah etmektedir. Bu durum başta Mâtürîdî olmak üzere birçok müfessirin söz konusu ayeti günahkâr Müslümanlarla veya meydana gelen felaketleri günahkârların yaptıklarıyla ilişkilendirmeden izah ettiklerini göstermektedir. Dolayısıyla bu yorum -kanaatimizce de isabetli olarak- Mâtürîdî'nin ayetin anlaşılmasında nüzul vasatının dışına çıkmadığını, diğer bir ifadeyle hususi olan bir durumu umumileştirmede göstermektedir.

2.6. Allah'ın Üsten ve Alttan Azap Gönderebileceğini Belirtmesi

En'âm suresinin 6/65. ayetinde Allah Teâlâ mealen “*De ki: ‘Allah size üstünüzden veya ayaklarınızın altından bir azap göndermeye ya da aranızda ayrılık sokarak sizi birbirinize kırdırmaya kadir.’ Bak, anlasınlar diye ayetlerimizi nasıl açıklıyoruz!’*” buyurmaktadır.⁹⁸ Literal okuma yapıldığında ayetin ilk planda Allah'ın razı olmadığı, günahkâr kişileri gökten yıldırım, yağmur, dolu, hortum; yerden deprem, volkan, toprak kayması gibi doğal felaketlerle cezalandırabileceğine işaret ettiği

⁹⁷ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 6/479-480.

⁹⁸ قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلَىٰ أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِّنْ فَوْقِكُمْ أَوْ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ أَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيْعًا وَيُذِيقَ بَعْضَكُمْ بَأْسَ بَعْضٍ انظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُوهَا

düşünülmektedir. Acaba ayet gerçekten de bu anlamı mı ifade ediyor, yoksa farklı bir mesaj mı veriyor? Ayetin özel olarak muhatap aldığı bir topluluk olabilir mi? Müslümanların başına gelen bugünkü afetler de bu ayetin şümulüne dâhil edilebilir mi?

Ayeti bağlam çerçevesinde izah eden Mukâtîl'in önceki ayetlerden itibaren inkârcılara yönelik bir hitabın olduğunu düşünerek yorum yaptığı görülmektedir. Ayette "üsten azap" ifadesiyle Lût kavminin başına taş yağmasına, "alttan azap" ifadesiyle de Kârûn ve beraberindekilerin yerin dibine geçmesine benzer bir azabın kastedildiğini belirtir. Ancak Hz. Peygamber'den nakletmiş olduğu rivayetlerden sonra herhangi bir izahta bulunmaz. Bu durum onun böyle bir azabın inkârcı da olsa Hz. Peygamber'in ümmetin başına asla gelmeyeceğini düşündüğünü göstermektedir. Çünkü Mukâtîl'in naklettiği söz konusu rivayetlere göre Hz. Peygamber ümmetinin ayette zikredilen cezalarla cezalandırılmaması için Allah'a dua eder. Bu duanın akabinde Cebrail Hz. Peygamber'e gelerek üsten ve alttan azabın kaldırılmasıyla ilgili duasına icabet edildiğini, tefrikaya düşmemeleri ve birbirlerini öldürmemelerine yönelik duasının ise kabul edilmediğini belirtir.⁹⁹ Taberî'nin ise ayetin izahında sahabe ve tabiûndan farklı görüş naklettiği görülmektedir. "Üsten ve alttan gönderilen azabı" bazılarının taş yağması, yerin dibine geçirme şeklinde anladığını; bazılarının ise "üsten azabı" kötü yöneticiler, "alttan azabı" kötü hizmetçiler şeklinde yorumlandığını belirtir.¹⁰⁰ Bu yorumları zikrettikten sonra "üsten azap" ile taş yağması, fırtına gibi felaketlerin kastedildiğini, "alttan azap" ile de yerin dibine geçirme vb. hadiselerin kastedildiğini ve bu yönde yapılan izahların daha isabetli olduğunu belirtir.¹⁰¹ Ayetle ilgili diğer bir ihtilafın da ayetin muhatabının tespiti hakkında olduğunu belirten Taberî, bazılarına göre hitabın Müslümanlara yönelik olduğunu, bazılarına göre ise ayetin ilk kısmında müşriklere, ikinci kısmında ise Müslümanlara yönelik bir hitabın

⁹⁹ Mukâtîl b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtîl b. Süleymân*, 1/565-566.

¹⁰⁰ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 9/296-298.

¹⁰¹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 9/298.

olduğunu belirtir.¹⁰² Ancak kendisi hitabın kesinlikle müşriklere yönelik olduğunu, onlara yönelik bir tehdit içerdiğini, bağlamın da bunu zorunlu kıldığını ifade eder.¹⁰³

Mâtürîdî sonrası müfessirlerin de ayetteki hitabın kime yönelik olduğu hakkında ihtilaf ettikleri görülmektedir. Bazı müfessirlerin Taberî gibi ayetin inkârcılara yönelik olduğunu,¹⁰⁴ bazılarının müminlere yönelik olduğunu,¹⁰⁵ bazılarının tüm insanlara yönelik olduğunu tercih ettikleri görülürken bazılarının da konuyla ilgili rivayetleri ve farklı görüşleri nakletmekle yetindiği görülmektedir.¹⁰⁶

Mâtürîdî ise ayet hakkında kendi değerlendirmesine yer vermeden önce ayetin kimler hakkında indiği ile ilgili ihtilafın olduğunu belirterek Ebu Bekir el-Esamm, Übey b. Kâ'b (öl. 33/654 [?]) ve Hasan-ı Basrî'den nakillerde bulunur. Öyle ki bu görüşlerin bir kısma daha önce zikredildiği üzere Taberî'nin tefsirinde de yer almaktadır. Surenin neredeyse tamamında müşriklerin konu edinilmesinden, ayetin siyak ve sibakında müşriklerin muhatap alınmasından hareketle Esamm'ın bu ayette Arap müşriklerin kastedildiği fikrinde olduğunu belirtir. Übey b. Kâ'b'ın ise ayetin Müslümanlar hakkında indiği görüşünde olduğunu söyler. Ona göre Müslümanların muhalif gruplara ayrılması ve birbirlerini öldürmesi ayetin son kısmında değinilen hususa işaret etmektedir. Alttan, üstten azap gönderilmesi ise ileride gerçekleşecek olan bir durumdur. Mâtürîdî son olarak da Hasan-ı Basrî'nin görüşüne yer verir. Hasan-ı Basrî'ye göre ayetin son kısmında işaret edilen durum (ayrılık sokma ve birbirlerine zarar verme) Müslümanlarla ilişkilidir ve bu durum gerçekleşmiştir. Hasan-ı Basrî ayrıca yere batmanın alttan, gökten taş yağmasının ise üstten azaba işaret ettiğini ve bu cezaya uğrayacak olanların ehli kitabın müşrikleri olduğunu belirtir. Bu konuda İbn Abbas'ın üstten azabın yöneticiler tarafından; alttan azabın avam tarafından azaba uğramak anlamına geldiği görüşünü benimsediğine işaret eder. Bununla birlikte bu ayetin müşrikler hakkında olduğuna, ayette belirtilen tüm şeylerin bu müşrik topluluklar hakkında

¹⁰² Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 9/301-308.

¹⁰³ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 9/308.

¹⁰⁴ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, 2/143-144; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 2/283, 285.

¹⁰⁵ Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, 3/153; Kurtubî, *el-Câmi'li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 8/414-415.

¹⁰⁶ İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 3/382-384; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 13/24; Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 1/496.

gerçekleştiğine yer verenlerin de olduğunu belirtir. Onlara göre üstten azap Lût kavminde olduğu gibi Allah'ın gökten taş yağdırması, alttan azap Kârun ve destekçilerine yaptığı gibi onları yere batırmasıdır.¹⁰⁷

Mâtürîdî ayette kimlerin kastedildiği ile ilgili söz konusu nakillere yer vermesine rağmen kendisi bu görüşler arasında bir tercihte bulunmamıştır. Ancak ilk sırada Esamm'dan nakilde bulunması bu görüşü öncelemiş olduğu intibayı uyandırmaktadır. Hatta zikredilen görüşleri naklettikten sonra “üstten azap gönderme”nin “gökten azap yağdırma” anlamına gelebileceğini dair söyledikleri de onun bu ayeti müşriklerle ilişkilendirdiğini, yani ayeti nüzul ortamı bağlamında anladığını göstermektedir. Mâtürîdî'nin, müşriklerin göğü Allah'ın yükselttiğini kabul etmesinden hareketle, göğü yükseltmeye gücü yetenin oradan bazı şeyler göndermeye de güç yetirebileceği çıkarımında bulunması, bununla birlikte ayetin yorumuna Müslümanları dâhil etmemesi bu kanaatimizi teyit eder niteliktedir.¹⁰⁸ Dolayısıyla bu durum Mâtürîdî'nin söz konusu ayeti sonraki asırlarda yaşanan afetlerle ilişkilendirmeden izah ettiğini, bu ayetin bugün yaşanan felaketlerin insanların işledikleri günahlar akabinde ceza olarak gerçekleştiğine dair bir delil olduğunu düşünmediğini göstermektedir. Gerek Taberî'nin gerekse Mâtürîdî'nin bağlamı gözeterek yaptıkları bu yorum kanaatimizce de daha isabetli gözükmektedir. Ancak zikredilen rivayetlerden de anlaşılacağı üzere bazı müfessirlerin bu ayetten hareketle sonraki asırlarda meydana gelen felaketlerin işlenen günahlar nedeniyle ceza olarak meydana gelmiş olabileceğini düşündükleri söylenebilir.

2.7. İnkâr Edenlerin Vadedilen Gün Gelene Kadar Felaketlere Uğratılacak Olması

Ra'd suresinin 13/31. ayetinde Allah Teâlâ mealen“... Allah'ın vaadi gelinceye kadar inkâr edenler yaptıklarından dolayı ya hep felaketle yüz yüze olacaklar veya yurtlarının yakınına inecektir. Allah, vaadinden asla dönmaz.” buyurmaktadır.¹⁰⁹ Ayetin zahirinden ilk planda inkârcıların “Allah'ın vaadi” yani “kıyamet günü” gelene kadar çeşitli

¹⁰⁷ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an*, 5/92-94.

¹⁰⁸ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an*, 5/94.

¹⁰⁹ وَلَا يَزَالُ الَّذِينَ كَفَرُوا تُصِيبُهُمْ بِمَا صَنَعُوا فَارَعَةً أَوْ تَحُلُّ قَرِيبًا مِنْ دَارِهِمْ حَتَّى يَأْتِيَ وَعْدُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ. Kâria kelimesinin anlamı ve Kur'an'daki kullanımları hakkında bk. 24. ve 28. dipnotlar.

felaketlerle cezalandırılacağı anlaşılmaktadır. Acaba ayette belirtilen “Allah’ın vaadinin gelmesi, inkârcıların uğrayacakları felaketler, felaketlerin yurtlarının yanına ulaşması” ifadeleri ile ne kastedilmektedir? Bu ifadelerden hareketle bugün yaşanan afetlerin tamamının veya en azından bir kısmının inkârcıların işledikleri günahlar nedeniyle meydana geldiği söylenebilir mi? Bununla birlikte ayetin şümulüne günahkâr Müslümanlar da dâhil edilebilir mi?

Zeyd b. Ali ayette yer alan “الْفَارِغَةُ” kelimesini “yok edici felaket, askeri güç” olarak izah eder.¹¹⁰ Mukâtil’e göre ayetin “*inkâr edenler yaptıklarından dolayı hep felaketle yüz yüze olacaklar*” kısmı, Hz. Peygamber’in askerî birliklerinin devamlı olarak Mekke çevresine baskınlar yapmasını, onları ve hayvanlarını ele geçirmelerini anlatmaktadır. Ayetin devamında yer alan “*veya yurtlarının yakınına inecektir*” ifadesi Hz. Peygamber’in (ve askerî gücünün) Hudeybiye günü onların yanına kadar gelmesine, “*Allah, vaadinden asla dönmez.*” ifadesi de Allah’ın Hz. Peygamber’e Mekke’nin fethini nasip edecek olmasına işaret etmektedir.¹¹¹ Taberî’de yer alan rivayetlerin de genel olarak Mukâtil’in yaptığı yorumlar doğrultusunda olduğu, bununla birlikte kendisinin bu felakete kılığı da eklediği görülmektedir.¹¹² Bununla birlikte Taberî tefsirinde yer alan ve konumuz açısından önem arz eden, tek rivayet Hasan-ı Basrî’den gelmektedir. Ona göre “*Allah’ın vaadi gelinceye kadar*” ifadesi “kıyamet gününe kadar” anlamına gelmektedir.¹¹³ Hasan-ı Basrî’nin ayete verdiği bu anlamdan hareketle kıyamete kadar inkârcıların peşini felaketlerin bırakmayacağı anlaşılabilecek olsa da bu felaketin Müslümanlar eliyle mi, yoksa doğal afetler yoluyla mı gerçekleşeceği anlaşılamamaktadır. Mâtürîdî öncesi yazılan tefsirlerde ayet genel olarak bu şekilde anlaşıldığı gibi Mâtürîdî sonrası yazılan birçok tefsirde de ayetin nüzul dönemi çerçevesinde anlaşıldığı görülmektedir.¹¹⁴

¹¹⁰ Zeyd b. Ali, *Tefsîru garîbi’l-Kur’âni’l-mecîd*, 123.

¹¹¹ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, 2/380.

¹¹² Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 13/539-543.

¹¹³ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 13/544.

¹¹⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/353-354; İbn Atıyye, *el-Muharrerü’l-vecîz*, 5/206; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 19/55-56; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 13/145-147; Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, 4/478.

Ayette yer alan “*inkâr edenler*” ifadesine “Hz. Peygamber ile savaşanlar” anlamını verenlerin olduğunu söyleyen Mâtürîdî, inkârcıların başına geleceği vadedilen “*القَارِعَةُ*” kelimesinin de sözlükte “kalpleri titreten ve parçalayan şey” anlamına geldiğini belirtir. Ayette ise bu kelimeyle “inkârcıların azaba uğramalarının, öldürülmelerinin, çocuklarının esir edilmesinin, mallarının Müslümanlar tarafından ganimet olarak alınmasının veya uğrayacakları benzeri hezimetlerin” kastedildiğini ifade edenlerin olduğunu söyler. Kendi ise bu ifadeyle “müşriklerin uğradığı kılığın, karşılaştıkları zorlukların, Müslümanlarla yaptıkları savaşların” kastedilmiş olabileceğini belirtir. Bununla birlikte mealen “*felaket yurtlarının yakınına inecektir*” anlamını takdir ettiğimiz “*أَوْ تَخْلُ قَرِيبًا مِنْ دَارِهِمْ*” ifadesine de Mukâtil gibi “askeri birlikler onların yurtlarının yanın gelecek” anlamını vermeyi tercih etmektedir. Mâtürîdî “Allah’ın vaadi gelinceye kadar...” ifadesinde yer alan “Allah’ın vaadi” terkihiyle de iki hususun kastedilmiş olabileceğine işaret ederek Taberî’nin nakletmiş olduğu görüşleri sıralar. Ona göre “Müslümanların inkârcıların mallarına, topraklarına hâkim olması, inkârcılara galip gelmesi” bu ifadenin anlamının birinci ihtimali, “Mekke’nin Müslümanlar tarafından fethedilmesi” de ifadenin anlamının ikinci ihtimalidir. Bununla birlikte söz konusu ifadenin Hasan-ı Basri’nin dediği gibi “yeniden dirilmeye kadar” anlamına gelebileceğini belirtir. Bu durum Mâtürîdî’nin inkâr edenlerin ahiret gününe kadar bir şekilde felaketlere uğrayacaklarını düşünmüş olabileceğini akıllara getirmektedir. Böyle anlamış olsa dahi söz konusu felaketleri onun anladığı gibi yani inkârcıların azaba uğramaları, öldürülmeleri, çocuklarının esir edilmesi, mallarının Müslümanlar tarafından ganimet olarak alınması şeklinde anlamak gerekir. Ayetin son kısmında yer alan “Allah, vaadinden asla dönmez.” cümlesinin de “Allah, resulüne verdiği fetih, yardım ve diğer vaatlerinden asla dönmez” şeklinde anlaşılabileceğini belirtir.¹¹⁵ Mâtürîdî’nin zikrettiği bilgiler onun birçok tefsirde olduğu gibi söz konusu ayeti daha çok Hz. Peygamber dönemiyle ilişkilendirerek Müslümanların müşrikleri hezimete uğratması, onlara zarar vermesi şeklinde anladığını göstermektedir. Dolayısıyla onun bu ayetten hareketle sonraki zamanlarda yaşanan afetlerin inkârcıların veya

¹¹⁵ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, 7/434-435.

inanan günahkârların yaptıkları nedeniyle meydana geldiğine dair bir çıkarımda bulunduğunu söylemek ise mümkün gözükmemektedir.

Sonuç

Hız. Peygamber'den önce yaşayan ümmetlerin inkâra, zulme, azgınlığa, günahkârlığa devam etmeleri neticesinde deprem, sel, fırtına gibi afetlere veya çeşitli musibetlere uğratılarak cezalandırıldıkları hususunda genel bir uzlaşma olsa da Hız. Peygamber sonrası meydana gelen afetlerin, musibetlerin günah nedeniyle meydana gelip gelmediği, bu felaketlerin ceza olarak değerlendirilip değerlendirmeyeceği hususunda farklı düşüncelerin olduğu görülmektedir. Kur'an'da yer alan bazı ayetlerin zahirinden, yaşanan afetlerin insanların işledikleri günahlara karşılık onları cezalandırma amacıyla meydana geldiği anlaşılmaktadır. Ancak ayetlerin literal çevirileri neticesinde elde edilen anlamları her zaman ayette kastedilen anlam olarak kabul etmek de mümkün değildir. Birçok prensibin yanı sıra özellikle ayetlerin nüzul dönemine ve siyak-sibak bütünlüğüne dikkat edilmesi kanaatimizce bu anlamın tespit edilmesinde büyük önem arz etmektedir. Söz konusu kriterlerin ihmal edilmesi ise kimi zaman ayetin ilk plandaki muhatabının yanlış tespit edilmesine, dolayısıyla ayetteki mesajın yanlış kişilere yönlendirilmesine sebep olmaktadır.

Araştırmada inceleme konusu yaptığımız ve zahirlerinden yaşanan afetlerin işlenen günahlara ceza olabileceğini ima ettiğini düşündüğümüz ayetlerin kimi zaman bazı müfessirlerce zahirine uygun şekilde anlaşıldığı ve yorumlandığına şahit olunmuştur. Dolayısıyla söz konusu müfessirler incelemiş olduğumuz ayetlerden hareketle nüzul dönemi sonrası yaşanan afetlerin günahkârların işledikleri günahlar nedeniyle meydana gelmiş olabileceği sonucunu çıkarmışlardır. Ancak aynı ayetlerden hareket eden bazı müfessirlerin ise söz konusu ayetten böyle bir sonuç çıkarmadıkları, ilgili ayetin Hız. Peygamber'in muhatapları olan müşriklere veya münafıklara yönelik tehdit içerdiğini söylemekle yetindikleri, bu sonuca ulaşırken de daha çok ayetin iç bağlamını ve nüzul dönemi göz önünde bulundurdıkları görülmektedir.

Ele aldığımız ayetlerin tamamına yakınında Mâtürîdî'nin söz konusu ayetleri anlamaya çalışırken nüzul ortamına, ayetin ilk muhatabına, siyak-sibakına çok önem vermeye çalıştığı, ayeti bu çerçevede anlamaya ve yorumlamaya çalıştığı görülmektedir. Dolayısıyla Mâtürîdî'nin inceleme konumuz olan ayetlerin çoğunda zahiri anlamla yetinmediği, ayetleri ilk muhatap çevresinde anladığı, diğer bir ifadeyle ayeti umuma teşmil etmeden, ayetten her zaman ve zeminde geçerli sonuçlar çıkarmadan yorumladığı görülmektedir. Bununla birlikte incelediğimiz ayetler arasında yer alan *"Başınıza gelen her musibet kendi yapıp ettikleriniz yüzündendir."* ayetini ise diğer birçok müfessir gibi genele teşmil ederek, bağlamdan ve nüzul ortamından koparak yorumlamıştır. Kanaatimizce müfessirleri böyle bir yorum yapmaya sevk eden temel âmil Hz. Peygamber'e isnat edilen nakillerdir. Ancak müfessirlerin ayeti yorumlamasında temel belirleyici olarak kullandıkları rivayetin sahih olmadığı görülmektedir. Bu nedenle kanaatimizce ayetin anlaşılmasında söz konusu rivayetin değil bağlamın ve nüzul ortamının göz önünde bulundurulması, ayette verilmek istenen mesajın, diğer bir ifadeyle murad-ı ilahinin doğru bir şekilde tespit edilmesinde daha isabetli olacaktır.

Netice itibarıyla Mâtürîdî'nin söz konusu ayetler çerçevesinde yaptığı yorumlar onun, işledikleri günahlar nedeniyle inanan inanmayan tüm insanların ceza amacıyla çeşitli felaketlere, musibetlere uğrayabilecekleri; ancak bu sıkıntıların hepsinin de günahkârlar nedeniyle meydana gelmediği kanısında olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla onun zikredilen ayetlerden hareketle bu gibi sıkıntılara maruz kalan insanların hepsinin günahkâr olmadığı ve bu sıkıntıların hepsinin ceza amacıyla gerçekleşmediği sonucuna vardığı anlaşılmaktadır.

Kaynakça | References

- Âlûsî, Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh. *Rûhu'l-meânî fî tefsîri'l-Kur'ânî'l-azîm ve's-Seb'î'l-Mesânî*. thk. Ali Abdülbârî Atıyye. 30 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415.
- Arslan, Hulusi. "Doğal Felaket ve İstiraplar Konusunda Kelamcıların Görüşleri - Tahlil, Tenkid ve Öneriler-". *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi [Bilimsel Birikim]* 2/2 (2002), 19-34.
- Arslandaş, Nuh. *İslâm Dünyasında Depremler ve Algılanma Biçimleri*. İstanbul: Gaye Kitabevi, 2003.
- Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh. *el-Vücûh ve'n-nezâir*. thk. Muhammed Osman. Kahire: Mektebetü's-Sekafeti'd-Dînîyye, 2007.
- Ateş, Süleyman. *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1989.
- Aydar, Hidayet. "Bazı Kur'an Ayetlerinin Işığı Altında Kocaeli Depremine Bakış". *Kur'an Mesajı: İlmi Araştırmalar Dergisi* 2/19, 20, 21 (1999), 110-148.
- Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd el-Ferrâ'. *Me'âlimü't-tenzîl fî tefsîri'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Abdullah en-Nemr vd. 8 Cilt. Riyad: Dâru't-Taybe, 1989.
- Beyzâvî, Ebû Saîd Abdullah b. Ömer. *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*. thk. Muhammed Subhi Hasan el-Hallâk - Mahmûd Ahmed el-Atraş. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'r-Reşîd, 2000.
- Büyük, Enes. "Mâtürîdî'nin Tefsir-Te'vîl Ayrımı ve Bunun Te'vîlât'taki Pratik Değeri Üzerine Bir İnceleme". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 23/1 (2019), 213-232.
- Can, Seyithan. "Allah'ın Adaleti ve Sünneti Bağlamında Günümüz Toplumsal Helakının İmkânı". *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 13/1 (2022), 9-32.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd. *es-Sihâh*. thk. Ahmed Abdulğafûr Attâr. Beyrut: Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, 1990.
- Çalışkan, İsmail. "Tefsirde Mâtürîdî'yi Keşfetmek: İmam Mâtürîdî ve Te'vîlâtü'l-Kur'ân'ın Tefsir İlmindeki Yeri". *Milel ve Nihal* 7/2 (2010), 67-93.
- Çimen, Abdullah Emin. "Helâk, Devam Eden Bir Süreç Midir?" *Usûl: İslâm Araştırmaları* 4 (2005), 39-71.
- Çimen, Abdullah Emin. *Niçin Helak Oldular*. İzmir: Yeni Akademi Yay., 2008.
- Doğan, Mehmet. *Büyük Türkçe Sözlük*. Ankara: Vadi Yay., 2001.
- Duman, M. Zeki. *Sosyolojik Açından Deprem ve Din*. İstanbul: Rağbet Yay., 2016.
- Düzgün, Şaban Ali. "Semerkant İlim Havzası ve Mâtürîdî". *Mâtürîdî'nin Düşünce Dünyası*. ed. Şaban Ali Düzgün. Ankara: Kuban Matbaacılık Yay., 2018.

- Ebüssuûd Efendi. *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm*. thk. Abdülkâdir Ahmed Atâ. Riyad: Mektebetu'r-Riyâdi'l-Hadîse, ts.
- Elbânî, Muhammed Nâsîrüddîn. *Silsiletü'l-ehâdîssi'z-za'îfe ve'l-mevzû'a ve eserühe's-seyyi'i fi'l-ümme*. 14 Cilt. el-Memleketü'l-'Arabîyyetü's-Su'ûdiyye: Dâru'l-Meârif, 1992.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005.
- Fahredden er-Râzî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer. *Mefâtihu'l-gayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1401/1981.
- Ferrâ, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Ziyâd. *Me'âni'l-Kur'ân*. 3 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1983.
- Gengil, Veysel. "Mâtürîdî Niçin Yok Sayılmış Olmalı?" *Mâtürîdî Düşünce ve Mâtürîdilik Literatürü*. 42-59. İstanbul: Önsöz Yay., 2018.
- Gengil, Veysel. *Tefsir-Te'vîl Ayrımı Bağlamında Mâtürîdî'de Tefsirin İmkânı Meselesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Güler, İlhamî. *Allah'ın Ahlâkîliği Sorunu*. Ankara: Ankara Okulu Yay., 2002.
- Gündüz, Ahmet. "Kur'an Perspektifinden Âfetler". *Tarih Okulu Dergisi (TOD)* 53 (2021), 3103-3123.
- Güneş, Abdulkâdi. "Kur'an'da Sünnetullah ve Toplumların Çöküş Nedenleri". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 5/1 (2005), 61-93.
- Halîl b. Ahmed, Ebû Abdîrrahmân el-Ferâhîdî. *Kitâbü'l-'ayn*. thk. Abdulhamîd Hindavî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed et-Tûnisî. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: ed-Dâru't-Tûnisîyye, 1984.
- İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib el-Endelüsî. *el-Muharrerü'l-vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*. thk. Er-Rahâle el-Fâruk vd. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Hayr, 1428/2007.
- İbn Fâris, Ebû'l-Hüseyn Ahmed. *Mu'cemü mekâyisi'l-luga*. thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn. Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1979.
- İbn İshak, Ebû Abdillâh Muhammed. *Sîretü İbn İshak*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1978.
- İbn Keşîr, Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*. thk. Mustafa es-Seyyid Muhammed vd. 15 Cilt. Kahire: Müessesetü Kurtuba, Mektebetü'l-Evlâdi's-Şeyh li't-Turâs, 1421-2000.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-'Arab*. thk. Abdullah Aliyyu'l-Kebîr vd. 55 Cilt. Kahire: Dâru'l-Meârif, ts.
- İbn Sîde, Ebû'l-Hasen Alî b. İsmâîl ed-Darîr el-Mürsî. *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam*. thk. Abdulhamîd Hindavî. 11 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.

- İbrâhîm Mustafâ vd. *el-Mu'cemü'l-vasît*. 2 Cilt. İstanbul: Çağrı Yay., 1989.
- Karaman vd., Hayreddin. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006.
- Karaosman, Muhammet. "Kur'an'dan Hareketle Doğal Âfetlerin ve Salgın Hastalıkların İlâhî Bir Ceza Olarak Nitelendirilmesi Sorunu". *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 4/3 (2020), 98-120.
- Kâsımî, Muhammed Cemaleddîn b. Muhammed. *Mehâsinü't-Te'vîl*. thk. Muhammed Bâsil Uyûnu's-Sûd. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418.
- Kayacan, Murat. "Sosyoloji ve Kur'an'ın Ortak İlgi Alanı: Toplumsal Değişim ve Çöküş Yasaları". *Milel ve Nihal: İnanç, Kültür, ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi* 9/3 (2012), 75-99.
- Kırca, Celal. "Mâtürîdî'nin Tefsir, Te'vil Anlayışı ve Metodu". *Ebû Mansur Semerkandî Matürîdî*. ed. Köker Ahmet Hulusi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Matbaası, 1986.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi'li-ahkâmî'l-Kur'an*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 24 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006.
- Kutlu, Sönmez. "Bilinmeyen Yönleriyle Türk Din Bilgini: İmâm Mâtürîdî". *Dinî Araştırmalar* 5/15 (2003), 5-28.
- Kutluer, İlhan. "Fesad". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/421-422. İstanbul: TDV Yayınları, 1995. <https://islamansiklopedisi.org.tr/fesad>
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed. *Te'vîlâtü'l-Kur'an*. ed. Bekir Topaloğlu. thk. Farklı Muhakkikler. 17 Cilt. İstanbul: Dâru'l-Mîzân, 2005.
- Mekkî b. Ebî Tâlib, Ebû Muhammed. *el-Hidâye ilâ bulûğî'n-nihâye fî 'ilmi me'ânî'l-Kur'an ve tefsîrihî ve ahkâmihî ve cümelin min fûnûni 'ulûmih*. thk. eş-Şahid el- Bûşeyhî. 13 Cilt. Şârika: Mecmûati bühûsi'l-kitâbi ve's-sünne, 2008.
- Mukâtil b. Süleymân, Ebü'l-Hasen el-Ezdî. *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. thk. Abdullah Mahmud Şehhâte. Beyrut: Müessesetü't-Târîhi'l-Arabî, 1423-2002.
- Mustafavî, Hasen. *et-Tahkîk fî Kelimâti'l-Kur'ânî'l-Kerîm*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi'u's-sahîh*. thk. Muhammed Fuâd Abdilbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Narol, Süleyman. "İnsan Kelimesinin Kur'an'daki Genel ve Özel Kullanımları Bağlamında Meallere Eleştirel Bir Yaklaşım". *Bilimname* 35 (2018), 477-504. <https://doi.org/10.28949/bilimname.404268>
- Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed. *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*. thk. Yusuf Ali Bedîvî. Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1998.

- Okumuş, Ejder. "Tabii Afetler, Din ve Toplum: Marmara Depremi Örneği". *İslâmî Araştırmalar* 15/3 (2002), 339-373.
- Önal, Recep. "Sünnî Teolojinin Belâ ve Musibet Anlayışına Eleştirel Bir Yaklaşım". *Bilimname: Düşünce Platformu* 49 (Ocak 2023), 481-505.
- Özen, Şükrü. "Yeterince Tanınmayan Bir İmam: Mâtûrîdî". *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi [Bilimsel Birikim]* 5/3 (2005), 411-423.
- Özsoy, Ömer. *Sünnetullah (Bir Kur'an İfadesinin Kavramlaşması)*. Ankara: Fecr Yay., 1999.
- Parlatır, İsmail vd. *Tükçe Sözlük*. 2 Cilt. Ankara: TDK Yay., 1998.
- Râgıb el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed er-. *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Seyyid Kîlânî. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- Semîn el-Halebî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Yûsuf. *Umdetü'l-huffâz fî tefsîri eşrefi'l-elfâz*. thk. Muhammed Bâsil Uyûnu's-Sûd. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996.
- Sülün, Murat. "İmam Mâtûrîdî ve Te'vîlâtü'l-Kur'an Adlı Eseri-Genel Bir Bakış". *Araşan Sosyal Bilimler Enstitüsü İlmî Dergisi* 5-6 (2008), 59-74.
- Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî. *Fethu'l-Kadîr*. 6 Cilt. Dımaşk: Dâru İbn Kesîr, 1414.
- Şimşek, M. Sait. *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*. İstanbul: Beyan Yay., 2012.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'an*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. 25 Cilt. Kahire: Dâru Hecr, 1422/2001.
- Tan, Zeki. "Geçmiş Kavimlerde Helak-Ahlâk İlişkisi". *Temel İslam Kaynaklarında: Ahlâk ve İnşâ -I-*. ed. Adem Yerinde vd. 77-95. İstanbul: Kitap Dünyası, 2022.
- Yahyâ b. Sellâm, Ebû Zekerîyyâ. *Tefsîru Yahyâ b. Sellâm*. thk. Hind Şelebî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.
- Yüksel, Emrullah. "İlâhî Fiillerde Hikmet". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (1988), 43-76.
- Zebîdî, Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed. *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*. thk. Abdussettâr Ahmed Ferrâc. 40 Cilt. Kuveyt: Matba'atu Hukûmeti'l-Kuveyt, 1965.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf 'an hakâiki't-tenzîl*. thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd - Ali Muhammed Muavvad. 6 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-'Ubeykân, 1418/1998.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer. *Esâsü'l-belâga*. thk. Muhammed Bâsil 'Uyûnu's-Sûd. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.

Zeyd b. Ali, Ebü'l-Hüseyn. *Tefsîru garîbi'l-Kur'âni'l-mecîd*. thk. Muhammed Yusûfu'd-dîn. 1 Cilt. Haydarâbâd: K S Lalta Printing Press, 2001.